

Ma'rife (Belirtili İsim) Kullanımların Semantik Boyutu (Ta'rîf Üslûbu)

Dr. Halil İbrahim KAÇAR*

Özet

Ta'rîf, belâgatın üç disiplininden biri olan meânî'de kullanılan bir terimdir. Sözlük anlamı itibariyle "bilmek" "tanımak" manasına gelen ma'rife kelimesi terim olarak alem, zamir, ism-i i'âret, ism-i mevsul, ال ta'rîf ve izâfet türlerinden biriyle belirlilik kazanan isimdir. •smi bunlardan biriyle belirleme i•lemine ta'rîf denilir.

Ma'rife unsurların anlama delâletleri farklı nüansları içermesi sebebiyle hangisinin nerede kullanılacağına ve hangi kontekste hangisinin tercih edileceğinin iyi bilinmesi gerekir. •te bu sebeple belâgat uzmanları hem edebî metinlerin nüanslarını haz etmek hem de edebî söz söylemek isteyenlerin ufkunu açmak ve birtakım ipuçları vermek gayesiyle önemli gayretler sarf etmişlerdir.

Marife ve nekrelî kullanımların her birinin kendine has konteksi/makamı vardır. Yo•unla•ma ve dakik bir tahlil ile bu kullanımların her birinin söze önemli edebî açımlar kazandırdığını görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Ma'rife, Alem, Zamir, •sm-i i'âret, •sm-i mevsul, Ta'rîf lâm'ı, •zâfet.

Abstract

Ta'rîf (definite article) is a term used in the art of semantics (al-maânî) which is one of the three disciplines of rhetoric (balâğah). Ma'rîfah means to recognize, to know but as a term it means a definite noun due to being a noun, a pronoun, demonstrative pronoun, following the definite article ال, ism mawsul, izâfah. If a noun follows one of these forms it becomes definite (ma'rîfah).

Since these elements give nuances to the meaning one should know which is best in certain context. Hence, the specialists of balâğah in order to help those who desire to speak eloquently and in order to appreciate the value of the text exerted a significant number of researches. Definite usages have their own contexts. A deep analysis of these usages indicates that they bring new dimension to the text.

Key words: Ma'rîfah, Noun, Pronoun, •zâfah, Definite article.

Giriş

Abdülkahir el-Cürçânî'nin pratikleriyle başlayıp Ebû Ya'kub es-Sekkâ-kî'nin(ö. 626/1229), kendisine kadar ulaşan materyali zamanın ilmî anlayışı içerisinde mükemmel bir teorik zemine oturtmasıyla devam eden klasik belâgat

* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâğatı Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

literatüründe zengin bir materyal oluşmuştur. Kur'an üslûbuna hizmet maksadıyla çok erken tarihlerde başlayıp önemli bir ivme kazanan ve ciddi bir birikime sahip olan bu materyalin günümüz anlayışına taşınması önemli bir zarurettr. İşte sahip olunan bu materyalin bugüne taşınması ve eski ile yeni arasında bir köprü oluşturulması çerçevesinde bir gayret ortaya koymaya çalışıldı ve **ma'rife üslûbunun belâgat açısından değerlendirilmesine** karar verildi. Yazıda makale hacmini zorlamayacak şekilde konunun daha çok edebî boyutu üzerinde durma, anlama yönelik olmayan teorik taksimlere yer vermeme yolu tercih edilmiştir.

Ma'rife'lik/ta'rîf olgusunun, ibarenin kurgusu ile anlamına etkisi noktasında önemli bir işlevi vardır. Bu olgunun etkili olmadığı bir cümle hemen hemen yok gibidir. Bunun içindir ki, nahiv âlimleri ma'rife isimler konusu üzerinde genişçe durmuşlardır. Onlar ma'rife isimleri ma'rifelikteki kuvvet sırasına göre; **alem, zamir, ism-i işâret, ism-i mevsûl**, ال ile ma'rife ve **izâfetle** ma'rife şeklinde sınıflandırmaya tabi tutmuş ve ince ayrıntılara yer vermişlerdir. Belâgat âlimleri de konuya kendi perspektiflerinden bakmışlar ve marifeli kullanımlar hakkında üslûp düzeyinde seviyeli yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Söz konusu anlatımın anlam boyutları üzerinde en ciddi gayretleri ortaya koyanların başında Abdülkahir el-Cürçânî gelir. Daha sonra gelen ve konunun anlam boyutu ve incelikleri üzerinde duran belâgatçılar, el-Cürçânî'den büyük oranda yararlanmışlar, onun ortaya koyduğu pratik bilgileri teorik bir zemine oturtmuşlardır.¹

Tanım

Ma'rife kelimesi sözlük anlamı itibariyle "bilmek" "tanımak" mânâsına gelen يعرف - عرف fiilinin masdarı (مَعْرِفَةٌ، عَرَفْنَا، عَرَفْنَا، عَرَفْنَا) olup² ism-i mefûl/ma'rûf (bilinen/tanınan şey) anlamında bir masdardır. Terim olarak **alem, zamir, ism-i işâret, ism-i mevsûl**, ال ile ma'rife ve **izâfetle** ma'rife türlerinden biriyle belirlilik kazanan isimdir.

Ma'rife unsuru tayin etmek, **alem** (özel isimler)de olduğu gibi ya bizzat lafızla, ya da diğer ma'rife türlerinde olduğu gibi haricî bir karîne ile olur.³ Onun için **ta'rîf** form olarak karşımıza; karineye ihtiyaç duymaksızın bizzat lafızla geldiğinde **alamiyetle**, tekellüm, hitâp veya gâib gibi ismin yerini tutan bir unsurla geldiğinde **zamerle**, hissî /somut bir karîne ile geldiğinde **ism-i işâretle**, söz sahibi ve muhatapça bilinen ortak bir payda (**nisbe ma'hûde**) çerçevesinde geldiğinde **ism-i mevsûlle**, bizzat edatla/harfle geldiğinde **elif-lâm-ı ta'rîfle** ve

¹ ez-Zevbeî, Tâlib Muhammed İsmâil, *el-Belâgatü'l-'Arabîyye: 'İlmü'l-me'ânî beyne belâgati'l-kudemâ ve üslûbiyyeti'l-muhdestin*, Bingâzi 1997, s. 154.

² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "a-r-f" md.; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, "a-r-f" md.; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, "a-r-f" md.; el-'Akkâvî, İn'âm Fevvâl, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi ulûmi'l-belâga*, Beyrut 1413/1992, s. 385.

³ el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Ulûmü'l-belâga*, Beyrut ts., s.112.

manevî bir nisbetle geldiğinde **izâfetle** gerçekleşmiş olur.

Belâgata riâyetin gereği olarak rastgele söz söylenilmediğine ve hedeflenen anlama hizmet edecek kelime unsurları özellikle seçilerek kullanıldığına göre, maksada hizmet edecek kelimeler arasındaki nüansların çok iyi bilinmesi gerekir. Konuyla ilgili boyutuyla ifade etmek gerekirse, ma'rife unsurların anlama delâletleri farklı nüansları içermesi sebebiyle hangisinin nerede kullanılması, hangi makamlarda hangisinin tercih edilmesi gerektiği gibi hususların iyi bilinmesi kaçınılmaz bir durumdur. Bu sebeple belâgat uzmanları hem edebî/seviyeli metinlerin nüanslarını haz etmek, hem de edebî söz söylemek isteyenlerin ufkunu açmak ve birtakım ipuçları vermek gayesiyle önemli gayretler sarf etmişlerdir.⁴ Onlar bir taraftan edebî kullanımlara başvurulmasının arka planında yatan maksatları zikrederken, diğer taraftan okuyucunun edebî okumaları nasıl yapması gerektiğini, tamamen zevke dayalı edebiyat ummânının içine girip kendi kudret ve istidâdı çerçevesinde onlardan nasıl istifade etmesi gerektiğinin ipuçlarını vermişlerdir.

Ma'rife-Nekre İlişkisi

Ma'rife de nekre de aslında belirli bir (muayyen) öğeyi hatırlatırlar. Böyle olmasaydı insanlar arasında anlaşma ve iletişim mümkün olamazdı. **Nekre** unsurun zâtı ve lafzı muayyendir, ancak onun lafzında muhatap tarafından bilindiğini gösteren bir ipucu mevcut değildir. **Ma'rife** öğenin ise hem zâtı/lafzı muayyendir, hem de lafzında muhatap tarafından bilindiğini gösteren bir ipucu mevcuttur. Dolayısıyla **nekreden** sadece belirli bir unsurun zâtı anlaşılır, muhatap tarafından belirli olma ve bilinme durumu anlaşılmaz. Oysa ma'rife den hem belirli unsurun zâtı hem de muhatap tarafından biliniyor olma durumu anlaşılır.⁵

Mesajın daha net algılanması gayesiyle nekreden ma'rifeye geçiş yapılır. Zira ifadede yer alan tanıtıcı (ma'rife) unsurlar çoğaldıkça mesaj daha rahat anlaşılır. ثوب حريز مطرز من صنع الهند اشتراه أحمد أمس بألف (çarşıdan satın alınmış nefis bir elbise) cümlesi ile tanıtıcı (ma'rife) öğelerin daha çok olduğu ثوب حريز مطرز من صنع الهند اشتراه أحمد أمس بألف ليرة (Ahmed'in dün bin liraya satın aldığı Hint mamülü, desenli bir ipek elbise) cümlesinde bunu gözlemlenmek mümkündür.⁶

Ma'rife ve nekreli kullanımların her birinin kendine has konteksi/makamı ile özgün delâlet ve açılımları vardır.⁷ Yoğunlaşma ve dakik bir tahlil ile ma'rife

⁴ el-Meydânî, Abdurrahmân Hasan, *el-Belâgatü'l-Arabiyye: Ususihâ ve ulûmühâ ve funûnühâ*, Dımaşk 1416/1996, I, 410.

⁵ el-Merâğî, *Ulûmü'l-Belâga*, s. 112.

⁶ *a.g.e.*, s. 112.

⁷ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga: Fünûnühâ ve efnânuhâ*, Ürdün 1989, I, 295; Feyyûd, Besyûnî Feyyûd, Besyûnî Abdülfettâh, *Min belâgati'n-nazmi'l-Kur'ânî*, Kâhire 1992, s. 132.

ve nekrelî kullanımların her birinin söze önemli edebî açılımlar kazandırdığı görülür.

Ma'rife Çeşitleri

Arap Dilinde ma'rife isimler altı kategoride sıralanır: **Alemler, zamirler, işâret isimleri, mevsûl isimler, ال ile ma'rife, izâfetle ma'rife.**⁸ Siyâk ve karînelerden hareketle bu kullanımların her biri ibareye önemli edebî açılımlar getirmektedir.

1-Alemle Ta'rif.

Alemler isim, künye ve lakapları⁹ içine alır ve söz içinde medih/övme, zem/yerme, teberrük ve telezüz gayesiyle anılırlar. Bir başka ifade ile söz sahibi alemi; muhatabın zihninde başka bir unsurla değil bizzat ismiyle canlandırmak, bir alemi diğerinden ayırdetmek, methetmek, ismini anmaktan zevk duymak, medih yahut zem anımsatan sıfatları ona nispet etmek gibi gayelere yönelik olarak ma'rifeli anlatım şekline başvurur. Bunları sırasıyla inceleyelim:

a. Kişiyi, muhatabın zihninde başka bir unsurla değil bizzat ismiyle canlandırma arzusu. Kendisinden bahsedilen şahsın, muhatap nezdinde bizzat ismiyle bilindiği durumlarda başvurulur.¹⁰ Misâl olarak: **وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ** (İbrahim, İsmail'le beraber Ev'in temellerini yükseltiyor ve: "Rabbi'imiz, bizden kabul buyur, şüphesiz sen işitensin, bilensin" diyorlardı) âyeti¹¹ zikredilebilir. İbrahim ve İsmail (a.s) muhatap tarafından isimleriyle bilindikleri için onlarla anılmışlardır.

el-Gazzî, İbn Hamdân'ı (Hamdânî hükümdarı Seyfûddeve) hakkıyla medheden ve insanlara onu yeterince tanıtan yegane ismin kim olduğu sade-

⁸ Nidâ siyâkında vârid olan nekre-i maksûde'yi ma'rife isimler arasında sayanlar da vardır, ancak ilk dönem dil bilgileri söz konusu ismin marifeliği ta'rif lâmi'yla ilgili olduğu için onu ayrı olarak ma'rife isimler kategorisine dâhil etmemişlerdir. Çünkü: **يا رجل** (ey falanca) kullanımının aslı: **يا رجل** şeklindedir. bk. et-Tehânevî, Muhammed b. Alâ b. Ali el-Fârûkî el-Hanefî, *Keşşâfû isitilâhâtü'l-fümûn*, Beyrut ts., III, 999. Belâgat uzmanları da nekre-i maksûde'yi marife isimler çerçevesinde mütalaa etmemişlerdir.

⁹ Nahivciler **alemi**: künye, lakap ve isim diye üçe ayırırlar. **Künye**: **أب** veya **أم** ile başlayan izâfet terkihi (isim tamlaması) şeklindeki isimlerdir; **أُم سَلَمَةَ**, **أَبُو أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ**, gibi. **Lakap**: Övme ve yerme bildiren isimlerdir. **الرَّشِيد**, **صَلَاحُ الدِّينِ**, **نُورُ الدِّينِ** gibi lakaplar medih içerikli bir mana yüklenirken; **الْجَاحِظ** (patlak gözlü), **الْأَعْرَج** (topal) gibi lakaplar zemm manası içermektedir. İsimler ise kullanım itibariyle daha yaygın olan ve bu iki kategori dışında kalan alemlerdir. Bu üçünün cümle sıralaması içerisindeki kullanımları konusunda şöyle bir genel kural vardır: **İsim** ile **lakap** bir araya gelirse, **isim** lakaptan önce kullanılır, **علي زين العابدين** gibi. Ancak **künye** ile **isim** ve **lakap** arasında böyle bir sıralama söz konusu değildir, künye; isim ve lakaptan önce kullanılabilirdiği gibi, bu ikisinden sonda da kullanılabilir.

¹⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ülûm*, s. 272.

¹¹ el-Bakara 2/127.

dinde:

من أغفل الشعرَ لم تُعرَف مناقبُهُ   لا يُجتنَى ثمَرٌ من غير أغصانٍ
لولا أبو الطيب الكنديُّ ما امتلأت   مسمعُ الناسِ من مدحِ ابنِ حمدانٍ
Şiiri gözardı eden kişinin menâkıbı bilinmez
Dallar olmadan elbet hiç meyve devşirilmez
Ebü't-Tayyib el-Kindi (el-Mütenebbî) olmasaydı şâyet
Dolmazdı İbn Hamdân'ın medhiyle kulaklar elbet¹²

Burada Seyfûddeve de Mütenebbî de bir saygı ve onur ifadesi olarak, ayrıca onları muhatabın zihninde bu alem'leriyle canlandırma gayesine yönelik olarak künyeleriyle (İbn Hamdân, Ebü't-Tayyib) zikredilmişlerdir. Çünkü künye (örtme), Arap geleneğinde bir onur ve saygı ifadesi olarak asıl ismi örtüp gizler ve onun yerine kullanılması daima tercih edilir.

b. Ta'zîm

Bazen söz sahibi sözü edilen kişiyi tazim etmeyi karşı tarafa hissettirmek arzusuyla alemlî kullanıma başvurur. Bu tür kullanımlar medih manasının hissedildiği alemlerde çokça görülür. سيف الدين، صلاح الدين، ذو النورين, gibi lakaplarda; محمد وعمر بن الخطاب gibi meşhur isimlerde ve Hz. Ali b. Ebî Tâlib'in kastedildiği¹³ قضيّة ولا أبو حسن لها (bu sorunun karşısında Ebû Hasan olacaktı da görecektin!...) gibi künyelerde görülür.¹⁴

c. Tahkîr

Bazen de kendisinden bahsedilen kişiyi tahkir etmeyi karşı tarafa hissettirmek arzusuyla alemin zikredilmesine başvurulur. Bu tür kullanımlar zemm anlamı kendisinde hissedilen yahut kötü sıfatlarla meşhur olan alem'lerde çokça görülür. وَكَذَلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءَ عَمَلِهِ وَضُدَّ عَنِ السَّبِيلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ (Böylece yaptığı kötü iş, Firavun'a süslü gösterildi ve (o), yoldan çıkarıldı. Firavun'un tuzağı, tamamen boşa çıktı) âyetinde¹⁵ Firavn isminin zamir yerine ikinci kez zahir isim olarak kullanımının tercihi tahkir ve küçük düşürme amaçlıdır.

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ (Ebû Leheb'in iki eli kurusun (yok olsun); zaten yok oldu ya) âyetinde¹⁶ de Peygamber(s.a.s)'e eziyet eden ve İslâm'ın tebliğine engel olanların başında yer alan birinin isminin hep kötü bir çağrışımla anılmasını

¹² el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, I, 414-415.

¹³ el-Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Muktedab*, (nşr. Muhammed b. Abdulhalik Udayma), Beyrut ts, IV, 363.

¹⁴ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 273.

¹⁵ el-Mü'min 40/37.

¹⁶ el-Mesed 111/1.

temin gayesiyle¹⁷ Kur'ân ona: **Ebû Leheb** (ateş kütüğü/alev sahibi) künyesini takarak cezaların en büyüğünü vermiştir. Dolayısıyla asıl adı: Abdü'l-'Uzzâ (عبد العزى) olan bu zatın söz konusu künye ile anılması **tahkir** gayesine yöneliktir.

Aynı şekilde bir hadiste¹⁸ her kötülüğün anası olan ve fert ve toplumların çöküşünü hazırlayan içkiden bahisle onun أم الخبائث (kötülüklerin anası) künyesiyle anılması tahkire yönelik bir maksat içermektedir.

d. Muhataba Alem'in Sözlük Anlamını İhsas Etmek

Bazen söz sahibi, muhataba, andığı ismin taşıdığı sözlük anlamını hatırlatmak suretiyle, onun anlamıyla gerçekleştirdiği eylem ve davranışları arasında paralellik kurma şansını verir. Hz. Peygamber(s.a.s)'in **Muhammed** isminin içerdiği “**her türlü övgüye mazhariyet**” anlamını öne çıkarmak maksadıyla نينا محمد مئتنا سعادة الدنيا والآخرة (Peygamberimiz **Muhammed** bize dünya ve âhiret mutluluğunu bahşetti) denmesi buna misâl verilebilir. Zira söz sahibinin burada “peygamberimiz” ifadesi maksadı anlatmada yeterli olduğu halde, bununla yetinmeyerek “Muhammed” adını da zikretmesiyle muhatabına محمد isminin içerdiği “**övülen, takdir edilen, herkes tarafından beğenilen**” anlamları ihsas ettirerek dünya ve âhiret saadetinin böyle bir insanın eliyle gelişinin ne kadar manidâr ve yerinde bir şey olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Aynı şekilde olgun bir şahsiyete sahip birinden bahisle صديقنا كامل معلم ومُرَبِّ محبوب لدى الجميع (Arkadaşımız Kâmil herkes tarafından sevilen bir eğitimcidir) “arkadaşımız” ifadesi yeterli iken **Kâmil** isminin özellikle kullanımı bu gayeye yönelik bir anlam içermektedir. Zira söz sahibi, arkadaşının mütehassıs ve seçkin bir eğitimci olduğunu dile getirirken onun isminin de bu fikri teyid eden bir mânâ (olgun, mükemmel) içerdiğini muhatabına ihsas ettirmeye çalışmaktadır. Halk arasında yaygın olarak kullanılan “ismi ile müsemmâ” şeklindeki özdeyişi, alemlerin bu gayeye yönelik kullanımını çok güzel bir şekilde yansıtmaktadır.

Bunun yanında sevilmeyen ve kendisinden nefret edildiği satır aralarında anlatılmaya çalışılan birinden bahsedildiğinde: ما لصخر يتدخل بشئوننا فليتهم بأموره (Sahr(!) ne diye hep işlerimize karışıyor, kendi işine baksın!) şeklinde bir cümle sarf edilmesi, muhataba, alem'in içerdiği olumsuz bir anlamı ihsas ettirmeye ve isim ile müsemma arasında tam bir paralellik olduğunu vurgulamaya yöneliktir. Şöyle ki sözü edilen Sahr'ın “kapasitesiz ve kaba bir kişi” olduğu ifade edilmeye çalışılırken sahr (kaya) kelimesinin sözlük anlamı itibariyle içerdiği “sertlik, kabalık, haşinlik” gibi anlamlar da vesile addedilerek anlama derinlik

¹⁷ a.g.e., s. 273; ed-Desûkî, *Hâşiye alâ şerhi's-Sa'd (Şurûhu't-Telhîs içinde)*, I, 298.

¹⁸ en-Nesâî, “Eşribe”, 44.

kazandırılmaya çalışılmaktadır.

e. İsmi Anmaktan Haz Alma

Bazen insan sevdiği, hürmet ettiği ve özel değer verdiği kimselerden bahsederken **kardeşim, abim, eşim..** demek yerine özellikle onları isimleri ile anmaktan haz alır.¹⁹ Aşık-maşûk arasındaki konuşmalarda da daha çok özel isim (alem)le hitap makbul addedilir. Leylâ'nın firakıyla kıvranan, onu dağa-taşa, rastladığı her varlığa soran Mecnûn(ö. 68/689):²⁰

بالله يا ظيَّباتِ الفاعِ قُلْنَ لَنَا
ليلايَ منكن أم ليلي من البشر
Çöl'ün ceylanları, Allah aşkına söyleyin bana!
Leylâm sizden mi yoksa Leylâ beşer(taifesinden) mi?

Şair hasreti ile yandığı maşûku Leylâ'nın ismini özellikle anmaktan çok özel bir haz aldığı için, ikinci defasında sözünü: أم هي من البشر (Yoksa O beşer(taifesinden) mi?) şeklinde zamirle ihtisar etme imkânına sahip olmasına rağmen, sadece ismini bir daha telaffuz etmek ve o hazzı tekrar yaşamak gayesiyle ismini sarih bir şekilde ikinci kez zikredip أم ليلي من البشر (yoksa Leylâ beşerden mi?) diye sözüne devam etmiştir.

f. Ürkütme, Korkutma

Bazen anılan ismin ruhlar üzerinde olumsuz bir etkisi, onları ürküten ve korkutan bir yönü olur. Kıyamet günü azabın sembolü olan cehennem'in anılması durumunda ruhların ürpermesi, ürkmesi ve korkması buna misâl verilebilir: إِنَّهُ مِنْ يَأْتِ رَبُّهُ مُجْرَمًا فَإِنْ لَهُ جَهَنَّمُ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى (Kim Rabb'ine suçlu olarak gelirse onun için cehennem vardır; orada ne ölür ne de yaşar) âyet-i kerimesinde²¹ kıyamet günü Rabbinin huzuruna günahkâr bir şekilde gelecek kimsenin akıbetinin zikredildiği bir siyâkta kul "cehennem" ile ürkütülmeye ve korkutulmaya, dolayısıyla böylesine korkunç bir sonla buluşmamak için de kendisini cehenneme sürükleyecek davranışlardan uzak tutmaya davet edilmektedir. Cehennem lafzının Kur'ân-ı Kerîm'de tasrih edilerek her vesileyle zikredilmesinin arka planında uyarma, ürkütme ve korkutma ile ona götürecekt eylemlerden vazgeçirme amacı taşıyan pedagojik bir boyut olduğu göz ardı edilmemelidir.

Yine günlük hayatta kötü ünleri ile tanınan kişilerin adlarının böyle bir gaye çerçevesinde anıldığına şahit oluruz. Çok kan dökmekle tanınan el-Haccâc(ö.75/694) isminin zikredilmesiyle hemen zihinlere **kan dökme ve cana**

¹⁹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 273.

²⁰ Adı Kays b. Mülevvih b. Müzâhim olup Necdli'dir. Derin aşka düşüp deliye döndüğünü anlatmak için Mecnûn (=deli, aklı başından gitmiş) lakabıyla anılmaktadır. Aynı mahallede yaşadığı Leyla bint Sa'd'a söylediği aşk şiirleriyle ünlüdür.

²¹ Tâhâ 20/74.

kıymanın hatırlanıp ondan ürkülmesi ve uzak durulması buna misâl verilebilir.²²

g. Uğur ve Bereket Arzusu

Bazen de sözlük anlamları uğur ve bereket eksenli anlamlar içeren isimler özellikle anılarak uğur ve bereket ümit edilir. *اليوم يأتينا سعيد ورضا، ويا لنا من سعادة!* (Bugün Saîd ve Rızâ geliyor, ne mutlu bize!) cümlesinde olduğu üzere saîd (mutlu) ve rızâ (hoşnutluk) özellikle anılarak adeta onların gelişleriyle atmosferi mutluluk ve hoşnutluk bürüyeceği dilenmektedir. Nitekim sosyal hayatta iyi ve hoş anlam içeren isimlerin müsemmaları üzerinde olumlu bir tesiri olduğu ve uğur getirdiği kanaati vardır. Hatta Peygamberimiz (s.a.s)'in: *"ما من بيت فيه اسم محمد إلا وسع الله عليهم الرزق"* (İçinde Muhammed ismi olan hiçbir ev yoktur ki Allah Teâlâ o ev halkının rızkını bol eylesin) hadisini²³ de bu çerçevede düşünmek mümkündür.

h. İnkâr İhtimalini Ortadan Kaldırmak

İsme vurgu yapılması bazen hükmün ona isnâd edilmesini teyit etmeye yönelik olur. Böylece söz konusu hükmün o kişi tarafından inkârına meydan verilmemiş olur.²⁴ Ticarî akitlerde, şahitliklerde, mahkeme celselerinde isimlere özel vurgu yapılması böyle bir hedefe yöneliktir. *ويشهد حسين بأنّ مليحاً اقتترض من إبراهيم خمسمائة ليرة تركية في تاريخ كذا* (Hüseyin, falanca tarihte, Melih'in, İbrahim'den beş yüz Türk lirası borç aldığına şahitlik eder) örneğinde taraflar huzurda mevcut olsalar da *اقتترض منه* (..Melih'in ondan borç aldığı) şeklinde zamirle İbrahim'den bahsetmek yerine isminin zâhir bir şekilde anılması söz konusu **akdın anılan kimseler arasında geçtiğini teyit etmeye ve taraflardan birinin akdi inkâr durumunu ortadan kaldırmaya** yöneliktir.²⁵

2-Zamir İle Ta'rîf

Zamirler diğer ma'rife unsurlar içerisinde cümlede ma'rifeliği en kuvvetli olan unsurlardır. Onun için nahiv bilginleri onları *أعرف المعارف* (ma'rife unsurlarının en kuvvetlisi) diye nitelerler. Zamirle ta'rîf mütekellim, muhatap ve gâib olmak üzere üç şekilde karşımıza çıkar. **Tekellüm**, **hitab** ve **gâib** zamirler, üç türüyle genel anlamda muhtasar lafızlar olup ister açık/zâhir ister gizli/müstetir olsun her tür zamir, söz sahibini, çok daha fazla zaman ve gayretle ancak ifadesi mümkün olan lafızların, isim ve varlıkların yerini tutar, onları tek tek sayma zahmetinden kurtarır. Bu yüzden anlatıma büyük bir kolaylık ve icâz sağlar.

²² el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabîyye*, I, 416.

²³ ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Carullâh Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *Rabû'l-ibrâr*, (thk. Abdülemîr Ali Mühennâ) Beyrut 1992, s.199.

²⁴ el-Alevî, *et-Trâz: el-Mutazammîn li-esrâr'l-belâga ve ulûm'l-hakâiki*, Beyrut 1995, s. 213.

²⁵ el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabîyye*, I, 417.

a. Mütakellim Zamiri ile Ta'rif

Makam tekellüm, yani kendini ifade etme makamı olduğunda ve özneye vurgunun gerekli görüldüğü yerlerde mütakellim zamirle anlatım tercih edilir:²⁶ Kendini tanıtırma ortamında kişinin: أنا حسن بن حسين (Ben Hüseyin oğlu Hasan'ım) diye mütakellim zamiri ile kendini ortaya koyması böyle bir gayeye yöneliktir.

فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى وَأَنَا
اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي.

(Mûsâ, o (ateşin yanı)na gelince kendisine: “Ey Mûsâ!” diye seslenildi; “Ben, (evet) Ben senin Rabb'inim! Pabuçlarını çıkar. Çünkü sen, kutsal vadide Tuvâ'dasın. Ben seni seçtim, (sana) vahyolunanı dinle. Muhakkak ben, (evet) ben Allah'ım, benden başka tanrı yoktur. (Yalnız) bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl.”)²⁷

Âyet-i kerimelerde Allah Tealâ'nın Mûsâ'ya ilk seslendiği bir makamda, sözün özneye vurgu yapılmasını gerektirmesi dolayısıyla mütakellim zamiri öne çıkarılarak nidâ sahibi ve kaynağı konusunda şaşkın olan muhatap teskin edilmeye ve rahatlatılmaya çalışılmıştır.²⁸ Onun için arka arkaya: إني أنا ربك، وأنا إني أنا ربك، إني أنا الله (Benim ben, senin Rabbin! Benim, seni resul olarak seçen! Benim Allah!) şeklinde mütakellim zamirleriyle kendini, muhatabı Mûsâ'ya pekiştirmeli bir şekilde tanıtarak korku ve endişesini yatıştırma durumunda olmuştur.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (Zikr'i(Kur'an'ı) biz indirdik biz; onun koruyucusu da elbette biziz!) âyetinde²⁹ ise Kur'an'ın korumasını üstlenme bağlamında إنا نحن... وإنا... لحافظون “Biz'iz biz onun yegane koruyucusu olan” şeklinde “Allah” ismi yerine bizzat onun koruma garantisini imzalayan ve buna söz veren taraf konumunda olarak “biz” zamiri ile hem de tekrarlı ve pekiştirmeli ifadesi, korunma garantisini güçlendirmiş ve onu etkili bir anlatım haline dönüştürmüştür.

Hız. Peygamber(s.a.s)'in kendine güvenini, kendinden emin oluşunu ifade ve bu suretle etrafındaki ona inanan müminleri rahatlatma siyâkında söylediği³⁰: أنا النبي لا كذب، أنا ابن عبد المطلب (Benim, peygamber, yalan yok! Benim Abdülmuttalib'in oğlu!) sözü zamirle ifade etmesi ve mütakellim zamirini ısrarla

²⁶ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 297.

²⁷ Tâhâ 20/11-14.

²⁸ Besyûnî, Besyûnî Abdülfettâh, *İlmü'l-meâni: Dirâsetün belâgiyyetün ve nakdiyyetün li-mesâilil-meâni*, Kahire ts., s. 111.

²⁹ el-Hicr 15/9.

³⁰ Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 111.

tekrarı sözün sevkediliş gayesiyle güzel bir ahenk oluşturmuştur.

Söylediği şiirlerin güzelliğinin herkes tarafından sezildiğini hatta âmâ kimse tarafından görülüp, sağır tarafından işitildiğini ifade sadedinde el-Mütenebbî'nin(ö.354/965):³¹

أنا الذي نظر الأعمى إلى أدبي وأسمعت كلماتي من به صمم
Benim, şiiri âmâ tarafından (bile) görülen
Sözlerim de sağırılığı olanların kulaklarını açtı(sözlerim de sağırılarca dahi
işitildi)

mütekellim zamirine vurgu yapması da bu bağlamda zikredilebilecek misallerdendir.

b. Muhatap Zamiri ile Ta'rif

Makamın hitap makamı olması, muhatabın uyarılması ve dikkatinin konuya çekilmesinin hedeflendiği yer ve durumlarında başvurulur.³²

أَذْهَبَ أَنْتَ وَأَخْوَاكَ بِآيَاتِي وَلَا تَبَيَّنَا فِي ذِكْرِي أَذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَنَا
لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى.

“Sen ve kardeşin, âyetlerimi götürün, beni anmakta gevşeklik **etmeyin**. Firavun'a **gidin**, çünkü o azdı. Ona yumuşak söz **söyleyin**, belki öğüt alır veya korkar.”³³

Yeryüzünün en azgını olan Firavn'a ilâhî mesajı götürürken nasıl bir üslup sergilenileceğinin işlendiği ve muhatabın sıkça uyarıldığı bu âyet-i kerimelerde siyâka paralel olarak muhatap zamirlerine sıkça başvurulmaktadır. Söz konusu zamirlerle verilen emir ve komutlar daha da pekiştirilmekte, muhatapların dikkati konunun önem ve hassasiyetine çekilmeye çalışılmaktadır.

Hz. Peygamber(s.a.s) de beğeri acz ve zayıflığını dile getirdiği:

«اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، قَوْلُكَ الْحَقُّ... أَنْتَ إِلَهِي لَا إِلَهَ لِي غَيْرُكَ»³⁴

Allahım! Hamd sadece **sana** mahsustur. **Sensin** yerin ve göklerin Rabbi.

Hamd sadece **sana** mahsustur. **Sensin** yeri, göğü ve içindekileri idare eden.

Hamd sadece **sana** mahsustur. **Sensin** yerin ve göklerin nûru.

Sözün haktır, **sensin** benim ilahım. Benim senden başka yok ilâhım.

³¹ el-Mütenebbî, Ebü't-Tayyib Ahmed b. Hüseyin b. Hüseyin el-Kindî, *Dîvân*, Beyrut 1979, IV, 83.

³² İbnü'n-Nâzım, *el-Misbâh fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, (nşr. Abdülhamid Hindâvî) Beyrut 2001/1422, s.105.

³³ *Tâhâ* 20/42-44.

³⁴ Buhârî, "Tevhîd", 8, 24.

duasında tekrar tekrar ...أنت رب (Sensin...) yakarışlarıyla muhatap zamirine çokça vurgu yaptığı görülür.

وَأَنْتَ الَّذِي أَحْلَفْتَنِي مَا وَعَدْتَنِي وَأَشْمَتَ بِي مَنْ كَانَ فِيكَ يَلُومُ
Sendin, bana verdiği sözden cayan!
Sendin, senden dolayı beni kınayanları bana güldüren!³⁵

Şâir(e) sevgilisi olan muhatabına, verdiği sözü tutmadığını hatırlatırken onu أَنْتَ (sen) muhatap zamiri ile uyarmakta ve: “Sendin verdiği sözde durmayan, sendin beni el-aleme rezil eden!..” diye şahsına hitap ederek serzenişte bulunmaktadır.

Hitapta asıl olan, belirli bir varlığa yönelik olmasıdır, ancak hitap, herkesi kapsayacak şekilde genelleştirilebilir.³⁶ Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi muhatap zamiriyle hitap belirli birisine yönelileceği gibi, hitap kapsamına girmesi mümkün olan herkesi kapsayacak şekilde de olabilir.³⁷ Bununla söz konusu mesajın herkesi ilgilendiren bir boyutu olduğu vurgulanmaya çalışılır.³⁸ Bu kullanıma misâl olmak üzere:

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُؤُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ
صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ (Rab'lerinin huzurunda (utançtan) başlarını öne eğmiş;
“Rabb'imiz, gördük, işittik, bizi geri döndür iyi iş yapalım; artık kesin olarak inandık!” demekte olan suçluları bir görsen!) âyeti³⁹ zikredilebilir. Âyet-i kerimedeki (görsen!) hitabı, eril olsun dişil olsun, tekil olsun çoğul olsun bütün muhatapları kapsayacak şekilde yöneltilmiş⁴⁰ ve suçlu/günahkâr insanların, Rab'leri huzurundaki zelil ve bitkin hallerinden herkesin ibret alması hedeflenmiştir.⁴¹ Dolayısıyla ولو ترى (görsen!) hitabı, bu mesaja muhatap olan herkesi içermektedir.

إِذَا أَنْتَ أَكْرَمْتَ الْكَرِيمَ مَلَكْتَهُ وَإِنْ أَنْتَ أَكْرَمْتَ اللَّئِيمَ تَمَرَدَا
Sen asil/onurlu kişiye iyilik edersen alırsın onu esir
Sen alçağa iyilik edersen şâyet nankörlük edip azıverir.

³⁵ Beyit gazel şairi İbnü'd-Dümejne'nin eşi Ümeyme'ye aittir. Emevî dönemi şairlerindedir. bk. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, (nşr. Abdüssettar Ahmed Ferac) Beyrut 1990, XVII, 53; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm* (nşr. Abdülhamid Hindavi), Beyrut 2000, s. 271.

³⁶ a.g.e., s. 271.

³⁷ ed-Desûkî, *Hâşiye alâ şerhi's-Sa'd* (*Şurâhu't-Telhîs* içinde), I, 289; Tabâne, Bedevî, *Mu'cemü'l-belâgati'l-Arabîyye*, Beyrut 1997, s. 424.

³⁸ İbnü'n-Nâzım, *el-Misbâh*, 105.

³⁹ es-Secde 32/12.

⁴⁰ el-Kazvîni, *el-İzâh*, (*Şurâhu't-Telhîs* içinde), Beyrut ts., I, 289; et-Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer, *el-Mutavvel* (nşr. Abdülhamid Hindavi), Beyrut 2001, s. 215; ed-Desûkî, *Hâşiye alâ şerhi's-Sa'd* (*Şurâhu't-Telhîs* içinde), I, 289.

⁴¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 271.

beytiyle⁴² el-Mütenebbî muhataplarına sosyal bir deneyimi aktarmaya çalışırken aynı hitap şekline başvurmakta ve muhatap ayırımı yapmadan herkese mesaj vermeyi hedeflemektedir.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ (Görmedin mi, Rabb'in fil sahiplerine ne yaptı?) âyetinde⁴³ de müfred müzekker muhatap zamiri aynı gayeye yönelik olarak kullanılmıştır. Zira bu hitapla “Kâbe’yi yıkmaya ve Allah’ın Ev’ini yeryüzünden silmeye gelen zamanının en güçlü Ebrehe ordusunun mucizevi bir şekilde Ebâbîl kuşları tarafından hizmete uğratılması” olayının her muhatabın dikkatine sunulması hedeflenmiştir.

Dolayısıyla bütün bu misâllerde belli bir kimseye değil, hitaba muhatap olan herkese mesaj verilmek istenmektedir.⁴⁴

c. Gâib Zamiri ile Ta’rif

Üçüncü bir şahıstan bahisle kullandığımız gâib zamiri bir önceki muhatap zamirinden kullanım bakımından farklılık arz eder. Şöyle ki, sözde öncelikle, üçüncü tekil şahıs (gâib) zamirinin kendisine delâlet ettiği ve yerini tuttuğu bir isim ve ifadenin(merci’) geçmesi zorunludur.⁴⁵ Çünkü mercü olmayan bir gâib zamiri, anlama müphemlikten başka bir şey katmaz. Müphemlik ve kapalılık ise ma’rifelik işleviyle çelişir.

Öncesindeki zâhir isme râci olan ve sözde ihtisarı temin etmek gayesiyle başvuru gâib zamire misâl olmak üzere: وَأَتَّعَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ (Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en iyisidir) âyeti⁴⁶ zikredilebilir. Âyette حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ (Allah hükmünü verinceye kadar) cümlesinin delâletine binaen وهو (O) zamirine başvurularak sözde ihtisar temin edilmiştir.

Ebû Temmâm’ın(ö.231/845) Abbasî halifelerinden Ebû İshâk el-Mu’tasım’ı methettiği:⁴⁷

وَقَامَتْ فَنَاءَ الدِّينِ وَاشْتَدَّ كَاهِلُهُ
فَلَجَّئُهُ الْمَعْرُوفُ وَالْجُودُ سَاحِلُهُ

بِئْمَنِ أَبِي إِسْحَاقَ طَالَتْ يَدُ الْعَلَاءِ
هُوَ الْبَحْرُ مِنْ أَيِّ النَّوَاحِي أَتَيْتَهُ

⁴² el-Mütenebbî, *Divân*, Beyrut 1979, II, 11.

⁴³ el- Fil 105/1.

⁴⁴ Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 113-114.

⁴⁵ a.g.e., s. 115.

⁴⁶ Yûnus 10/109.

⁴⁷ Hamâse türü antoloji yazarlarının öncüsü ve usta bir şair olup adı Habîb b. Evs b. el-Hâris et-Tâî'dir. Suriye'nin Havrân bölgesinde doğmuş, Mısır'a gitmiş, daha sonra halife el-Mu'tasım onu Bağdat'a çağırması ve ona iltifat etmiştir.

Ebu İshâk'ın bereketiyle ihsan eli herkese uzandı
Din belini doğrulttu, kendine geliverdi
Hangi yönden ona gelsen O denizdir
Dalgası ihsân, cömertlik ise sahilidir.

beyitlerinde⁴⁸ de هو zamiri, sarahaten kendisine delâlet eden إسحاق أبي isminin zikrine binaen kullanılması sözde ihtisarı temin etmiş ve إسحاق أبي isminin tekrarına ihtiyaç bırakmamıştır.

Bazen üçüncü tekil şahıs (gâib) zamirine yönelik olan delâlet sarahaten değil de zimnen anlaşılabilir. Meselâ وَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارجعوا فارجعوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ (Eğer orada kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Ve eğer size: “geri dönün” denirse, dönün (girmekte ısrar etmeyin); o, sizin için daha temiz bir davranıştır)⁴⁹ âyetinde yer alan: هو (O, sizin için daha temiz bir davranıştır) cümlesindeki هو (o) zamirine sarıh bir delâlet yoktur, ancak bu وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارجعوا فارجعوا (Ve eğer size: “geri dönün” denirse dönün!) cümlesinden zimnen anlaşılmaktadır. Dolayısıyla cümlede الرجوع أَزْكَىٰ لَكُمْ (Dönüş sizin için daha temiz (bir hareket)dir) açılımında olan cümlelerin zamirle karşılanması sözde îcâz ve ihtisarı temin etmiştir.

3-İsm-i İşâretle Ta'rîf

Zamirler gibi işâret isimleri de uzun sözlerin tekrar edilmesi külfetinden kurtaran îcâz işlevi gören öğeler olup delâleti gereği, maksadı açık bir şekilde ve kesin hatlarla ortaya koyduğu için sıkça başvurulan bir ta'rîf yoludur. Maksadı açık bir şekilde ve kesin hatlarla ortaya koyması itibarıyla verilen habere güç ve kuvvet katmaktadır ki bu durum söz sahibinin özellikle amaçladığı bir hedef olmalıdır.

Müzekker olsun müennes olsun, müfred-müsennâ-cemi olsun, ism-i işâret muşârün ileyh bir nesne için vaz olunan bir isimdir. İşâret isimlerine hitap kâfı (ك) bitişebileceği gibi, uzaklık/mesafe ifade eden lâm-ı teb'îd (ل), ve tenbih ifade eden hâ-i tenbîh (هـ) de bitişebilir. Kâf-ı hitâbın tekil-ikil-çoğul ve eril-dişil şeklinde değişmesi, kendisine işâret edilen muhatabın sayı ve cinsiyetiyle ilgili olur. İşâret isminin kendisinin tekil-ikil-çoğul ve eril-dişil değişimleri, işâret edilen nesnenin sayı ve cinsiyetiyle alakalı olur.

İşâret yakın nesneye yönelik olduğu zaman müzekkerler/eriller için هذا هذان - müennesler/dişiller için هؤلاء - هاتان - هذه (Bu, bu ikisi, bunlar); uzak nesneye yönelik orta uzaklık için (eril/dişil) أولئك - ذاك/تلك (Şu, şu ikisi, sunlar); daha uzaktakiler için (eril/dişil) أولئك - ذاك/تلك (o, o ikisi,

⁴⁸ Ebû Temmâm, *Divân*, (nşr. Muhammed Abduh Azzâm) Kahire ts., III, 29.

⁴⁹ en-Nûr 24/28.

onlar) gibi işâret isimleri kullanılır.

Normalde bu işâret isimleri somut nesnelere gösterilmesine yönelik olur, ancak bazen soyut, somut konumunda mütalâa edilerek işarete konu olur.

İşâret ismi ile ma'rife kullanıma başvurulmasının edebî nüansları şöyle sıralanabilir:

a. Tarîf İçin Yegâne Vasıta Olması

Söz sahibi, varlıkları veya nesnelere belirlemek üzere ta'rîf yollarından birine başvuramıyorsa ve önünde bulunmasından dolayı işâret yoluyla ta'rîf etmekten başka bir seçeneğe sahip değilse, bu durumda söz konusu varlığı tanıtmamanın tek yolu ism-i işâreti kullanmak olacaktır.⁵⁰

Allah Teâlâ kendilerine arz ettiği varlıkların isimlerini bilmemeleri sebebiyle meleklerle o varlıkları ism-i işâretle ta'rîf yoluna gitmiş ve şöyle buyurmuştur:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra onları meleklerle sunup: "Haydi, doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin," dedi)⁵¹ Söz konusu nesnelere isimleri melekler tarafından bilinmediği için onları kendilerine tanıtmamanın yegane yolu ism-i işâretle varlıklarını göstermek şeklinde olmuştur.

Gece vakti tanımadığı kimseleri misafir eden ve onlara ikramda bulunan memdûhunu tasvir ederken şâir şöyle der:⁵²

وإذا تأمل شخص ضيف مقبل
ومتسربل سربال ليل أعبر
وأوماً إلى الكوماء: هذا طارق
نحرتي الأعداء إن لم تُنحري

Toz fırtınalı gece misâli, toza toprağa bulanmış bir misafirin kendisine doğru yöneldiğini fark ettiği an semiz devesinin kesilmesini emrederek: "İşte bu bir tanrı misafiri, beni boğazlasın düşmanlarım, misafirime boğazlamazsam seni!" der.

Şâir memdûhunu "kendisine gelen, sıradan ve tanınmayan herkese ikram eden birisi olduğunu, çat kapı gelen misafire en semiz devesini ikram etme gibi bir meziyeti yerine getirmemesi durumunda, düşmanları tarafından başının kesilmesi daha ehven bir durum olacağını ve böyle bir durumda kendisi için hayatta kalmanın hiçbir anlamı olmadığını" düşünen birisi olarak dile getirmektedir. İşte şâir söz konusu misafirlerini: هذا طارقُ "İşte bu bir tanrı misafiri" şeklinde ta'rîf etmekle onların memdûhu tarafından daha önce tanınmayan

⁵⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 275-276; İbnü'n-Nâzım, *el-Misbâh*, s. 107; el-Akûb, İsâ Ali, *el-Mufasssal fi ulûmi'l-belâga*, Dubay 1417/1996, s. 110.

⁵¹ el-Bakara, 2/31.

⁵² el-Abbâsî, Abdurrahîm b. Ahmed, *Meâhidü't-tansîs ala şevâhidü't-Telhis*, Beyrut 1947, I, 108.

kimseler olduklarını, kim gelirse ve gelen kimsenin sosyal konumu ne olursa olsun aynı muamele ile karşılaştığını satır aralarına taşımaya çalışmaktadır.⁵³

İbrahim(a.s)'in *وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُم بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ* (İbrahim demişti ki: “Rabb'im, bunu (şehri) güvenli bir şehir yap, halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları çeşitli ürünlerle rızıklandır”) ⁵⁴ duasında yer alan ism-i işâretli kullanımı da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Zira İbrahim(a.s) muhtemelen daha önce tanımadığı ve karşılaşmadığı, sadece Allah Teâlâ'nın emrine binaen eşini ve ciğerparesi küçük İsmail'ini bıraktığı mübarek yerin ismini bilmediği için, *هَذَا* (bu) işâret ismini kullanarak Allah Teâlâ'ya yakarmaktadır.

b. Nesnenin Somut Bir Şekilde Tarif ve Temyiz Edilmesi

İsm-i işâretin delâletlerinden biri de, müşârün ileyh'i, muhataba/dinleyene açık ve somut bir şekilde tayin ve tarif etmesidir ki, bu durum, bazen söz sahibinin asıl gayesi olabilir.⁵⁵ Yukarıda ifade edildiği üzere, işârette tayin ve tahdit güçlüdür ve onun bulunduğu yerde iltibasa mahal yoktur. Özellikle medih makamında, ismi muhatabın zihninde canlandırmak, onu daha net bir şekilde tasvir etmek ve sıradan bir kişi veya nesne olmadığını vurgulamak gayesiyle bu türden isimler işâret öğeleriyle ta'rife başvurulur.⁵⁶ Meselâ *هَذَا كَاتِبُ الشُّبْدِ الْوَطْنِي* (Bu zât Milli Marş'ın yazarı) cümlesinde müşârün ileyh'in sıradan bir insan olmadığı, aksine Onun “Milli Marş'ın yazarı büyük bir şâir olduğu işâret yoluyla vurgulanmış olmaktadır.

وهذا كتاب عربي مبین (..ve bu (Kur'an) apaçık bir Arapça Kitab'dır) örneğinde ise Kur'an-ı Kerim'in, Mekkeli müşriklerin iddia ettiği gibi sıradan bir söz olmadığı, aksine onun “apaçık/fasih ve kadri yüce bir Arapça Kitab olduğu işâret yoluyla kuvvetli bir şekilde vurgulanmıştır.

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ (Onu işittiğiniz zaman inanan erkek ve kadınların, kendiliklerinden güzel zanda bulunup: “Bu, apaçık bir iftiradır.” demeleri gerekmez miydi?!)⁵⁷ örneğinde ise *هو* zamiri yerine *هَذَا* işâret isminin tercihi, müminlerin annesi Hz. Aişe(r.a)'ye yönelik söz konusu çirkin iftirayı müfterilerin gözlerine sokarcasına somutlaştırmış ve apaçık bir iftira olduğunu vurgulama imkânı vermiştir.⁵⁸ Devam eden âyet-i

⁵³ el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, I, 419.

⁵⁴ el-Bakara 2/126.

⁵⁵ el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, I, 420; Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 124.

⁵⁶ ez-Zevbeî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, s. 183.

⁵⁷ en-Nûr, 24/12.

⁵⁸ Ebû Mûsâ, *Hasâisu't-terâkib*, s. 200; Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 125.

kerimede⁵⁹ وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ (Onu işittiğiniz zaman, “**Bunu** konuşmamız bize yakışmaz, hâşâ, bu büyük bir iftiradır” demeniz gerekmez miydi?) aynı işâret ismi هذا'nin iki kez tekrarı, söz konusu şâyanın açık bir iftira olduğunu, müslümanlara isnâdının çok çirkin bir fiil olduğunu teyit etmektedir.⁶⁰ İbarenin مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهِ (onu konuşmamız bize yakışmaz) şeklinde zamirle ortaya konması durumunda söz konusu vurgu temin edilmiş olmazdı. Çünkü zamirin gösterme işlevi yoktur. İşâret isimleriyle tanımlamalarda ise sözlü tarife hareket içerikli ta'rif de eklenmektedir.

İbnü'r-Rûmî'nin (ö.283/897) kâtip Ebü's-Sakr İsmâil b. Bülbül eş-Şeybânî'yi övdüğü:⁶¹

هذا أبو الصقر فردٌ في كتابته
وهو ابن شيان بين الطلح والسلم
İşte Ebu's-Sakr, kalemde/ ifade gücünde üstüne yoktur
Talh ve Selem⁶² arasında (yaşayan) Şeybân neslindedir.⁶³

Beyitte şâir memdûhunun üstün meziyetlere sahip birisi olduğunu ortaya koymayı hedeflediği beyitinde⁶⁴ önce هذا işâret ismi ile memdûhunu temyiz ederek muhatabın zihninde somut bir şekilde canlanmasını sağlamış, arkasından da memdûhuna ait sıfat ve hasletleri sıralamaya başlamıştır. Şâirin, memdûhunu işâret ismi yoluyla muhatabın zihninde canlandırdıktan sonra anılan sıfat ve hasletleri ona nispet etmesi, söz konusu sıfat ve hasletlerin adeta başka birisine nasip olmayacak kadar ona has olduğunu vurgulamış olmaktadır.⁶⁵

Şamlı birisi Hişâm b. Abdülmelik'e (ö.125/743), Zeynelâbidin b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib'i (75/694) sorar. Boylu-boslu, heybetli ve nurlu bir çehreye sahip olan Zeynelâbidin b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib'den Şam'lılar etkilenir korkusuyla halife Hişâm b. Abdülmelik onu tanımazdan gelir. Orada bulunan el-Ferazdak⁶⁶ Hişâm'ın bu tavrına tarizen Ali b. el-Hüseyn'i ism-i işâretle somut ve bariz bir portre halinde takdim ettiği şu beyitleri⁶⁷ söyler:

⁵⁹ en-Nûr 24/16.

⁶⁰ el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, I, 421.

⁶¹ Adı: Ali b. el-Abbâs b. Cüreyc el-Bağdâdî olup İbnü'r-Rûmî diye meşhurdur. Künyesi Ebü'l-Hasan olup aslen Rum'dur. H. 221'de Bağdat'ta doğmuş ve orada yetişmiştir, h. 283'de vefat etmiştir. (*bk. el-Mevsuatü's-ş-riyye, el-Mecmau's-sekâfi, versiyon 3, 2003*).

⁶² Talh: hurma ağacı, selem de palamut ağacı olup şâir zikrî'l-hâl ve irâdetü'l-mahal kabilinden bir mecâz olarak bu ağaçların yetiştiği ve kabilesinin yaşadığı yer ve bölgeleri kastetmektedir.

⁶³ el-Abbâsî, Abdurrahîm b. Ahmed, *Meâhidü't-tansis alâ şevâhidi't-Telhâs*, Beyrut 1947, I, 107.

⁶⁴ Ebü Mûsâ, *Hasâisu't-terâkib*, s. 200; *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, I, 423.

⁶⁵ Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 124.

⁶⁶ Emeviler devrinde eski şiir tarzını devam ettiren üç büyük hiciv şairinden biri olup Cerir ve el-Ahtal'a yazdığı hicivleriyle ünlüdür. Tam adı: Ebü Firâs Ferezdak Hammâm b. Gâlib b. Şa'saa et-Temîmî'dir, 114/732 yılında yılında yüz yaşına yakın Basra bâdiyesinde vefat etmiştir.

⁶⁷ el-Ferezdak, *Divân*, Beyrut ts., II, 178; es-Sa'îdî, *el-Belâgatü'l-âliyye*, s. 60.

هذا الذي تعرف البطحاء وطأته   والبيت يعرفه والحبل والحزم
 هذا ابن خير عباد الله كلهم   هذا التقي النقي الطاهر العلم
 هذا ابن فاطمة إن كنت جاهله   بجده أنبياء الله قد خستموا

Bu, Bathâ'nın (Mekke vadisinin) ayak sesini tanıdığı kimsedir
 Kâbe tanır onu, Hill⁶⁸ de Harem de bilir
Bu, Allah'ın bütün kullarının en hayırlısının oğludur
Bu; muttakî, tertemiz, pâk, yüce ve şanlı kişidir
Bu, tanımıyorsan eğer Fâtîma'nın oğludur
 Dedesi ile peygamberler son bulmuştur.

İsm-i işâretleri yerinde ve manidar bir şekilde kullanmak suretiyle el-Ferezdek memdûhunu somut bir şekilde hazirûna takdim etmekte ve onu tanımadan gelen Hişâm'a 'işte o' deyip gözüne sokarcasına tasvir etmeye çalışmaktadır.⁶⁹

b. Muhatabın Anlayış Kıtlığına Tarizde Bulunma

Bazen ism-i işâretin kullanılması muhatabın, mesajı soyut delâletlerle anlama yetisine sahip olmadığını ve ancak somut bir işâret yordamıyla onu anlayabileceğini ima etmeye yönelik olur.⁷⁰

Atalarıyla övünerek el-Cerîr'i hicveden el-Ferezdek şöyle der:

أولئك آبائي فجئني بمثلهم   إذا جمعتنا يا جرير المجمع
 İşte onlar benim atalarım, Ey Cerir! Bizi bir araya getiren meclislerde sen de bana onların benzerlerini getir!

el-Ferezdek uzağa delâlet eden ism-i işâreti kullanmak suretiyle atalarının erişilemeyecek kadar yüce bir konumda olduklarını ve onlarla boy ölçüşülemeyeceğini vurgulamak istemektedir. Zira bununla, muhatabının söz konusu manevi "yüceliği" idraktan aciz olduğunu, onun ancak somut işâretlerle bu gerçeği anlayabileceğini karşı tarafa ima etmektedir.⁷¹

Bazen de herkesçe teslim edilen bir gerçeği anlamak istemeyen ve onu kabullenmeye yanaşmayan kişi aynı kategoriye indirgenerek onun anlayış ve idraktan uzak bir kimse olduğuna dokundurmak (ta'rîz) üzere uzağa delâlet eden ism-i işâretle hitap edilebilir. Atalarına ve tarihine değer vermeyen birine: أولئك أجدادنا، (onlar atalarımız, bize bu büyük

⁶⁸ Hill: Harem sınırları dışında kalan yerlerdir.

⁶⁹ Ebû Mûsâ, *Hasâisu't-terâkîb*, s. 202; el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabîyye*, I, 420; Besyûnî, *İlmü'l-meânî*, s. 124.

⁷⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 277; el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabîyye*, I, 422.

⁷¹ Ebû Mûsâ, *Hasâisu't-terâkîb*, s. 203; Besyûnî, *İlmü'l-meânî*, s. 127; Sellûm, *İlmü'l-meânî*, s. 232.

tarihi mirası onlar bıraktılar ve o onurlu mirası bize onlar devrettiler) şeklinde ism-i işâretle hitap edilmesi buna misâl verilebilir. Zira bu kullanımla söz sahibi, atalarına hak ettikleri konumu ve değeri vermeyen muhataba: **İşte atalarımız, erişilmeyecek yüce bir mevkiye bulunuyorlar...!** diye seslenerek adeta parmaklarını gözlerine sokarcasına mesajı somut bir şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ

(Onları Rab'lerinin huzurunda durdurulmuş iken bir görsen: (Allah) "Bu gerçek değil miymiş?" dedi. Dediler ki, "Evet Rabbimiz hakkı için gerçektir!" "Öyle ise inkar ettiğinizden dolayı azabı tadın!" dedi.)⁷² âyet-i kerimesinde yer alan ism-i işâretli kullanımı da bu çerçevede anlamak mümkündür. Şöyle ki, dünyada iken ahirete, ölüme, hesaba inanmaya yanaşmayan kimselere: **Ey dünyada, ölüm sonrası hayata inanmayan anlayışları kıt insanlar! Tekrar diriltildikten sonra dirilitilip Allah'ın huzuruna çağrılmak ve hesap vermek gerçekmiş değil mi?!** seslenilerek anlayışlarının kıt ve idraklerinin zayıf olduğuna imada bulunulmuştur.⁷³ Dolayısıyla yakındakini göstermek için kullanılan (هَذَا) ism-i işâretinin kullanılmasıyla, ölüm sonu dirilişi ve hesaba çekilişi uzak bir ihtimal bile görmeyen ve upuzun gaflet içinde dünyasını geçiren kimsenin ayamazlığına tariz (iğneleme) yapılmıştır.

d. İcâz ve Tenbîh

Birden çok sıfatı bir isme nispet etme ve anılan sıfatların o isme aidiyetini vurgulama durumlarında işâret ismi önemli bir işlev görür ve ifadeye icâz ve tenbîh katar.⁷⁴ Kur'an'da çokça başvurulan bu üslûbun en güzel örneklerinden birini şu âyet-i kerimelerde görmek mümkündür.

ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ.

(Elif lâm mîm. **İşte** o Kitap; kendisinde hiç şüphe yoktur; müttakiler için yol göstericidir. Onlar ki gayba inanıp namazlarını kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah rızası için) harcarlar. Sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar; ahirete de kesinlikle imân ederler. **İşte onlar**, Rablerinden bir hidâyet üzere diriler ve umduklarına erenler, **işte onlardır!**)

Allah Teâlâ mü'minleri/muttakileri; gayba imân eden, namaz kılan, zekat

⁷² el-En'âm 6/30.

⁷³ el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, I, 422; Ebû Mûsâ, *Hasâsü't-terâkib*, Kahire 1987, s. 193.

⁷⁴ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 276–277.

veren, indirilen Kur'an'a ve diğer semavi kitaplara iman eden ve ahirete ikân eden kimseler diye takdim ettikten sonra bu sıfat ve hasletleri haiz olan mü'minleri, felâh gibi bir sıfatla nitelemek ve onların bu sıfata lâyük yegane kimseler olduklarını vurgulamak üzere: **أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ** (İşte onlar, rablerinden bir hidâyet üzeredirler ve felâha erenler, **işte onlardır!**) buyurarak **أُولَئِكَ** işâret ismini bir köprü vazifesi görecek ve bu önemli geçişi sağlayacak bir işlevde kullanmıştır.⁷⁵ Böylece işâret ismi **أُولَئِكَ**, bir taraftan bir kaç cümle halinde özellikleri sıralanan kimselere veciz bir göndermede bulunurken, diğer taraftan onlar hakkında verilecek mesaj öncesinde bir uyarı/tenbih vazifesi görmüştür. Dolayısıyla işâret ismi **hidâyet ve felâh'ın anılan nitelik ve meziyetlere sahip kimselere has olduğunu vurgulama** siyakında önemli bir işlev görmüştür.⁷⁶ Ayrıca uzak için kullanılan **أُولَئِكَ** işâret isminin tercihi, **anılan sıfat ve hasletlere sahip mü'minlerin yüce ve yüksek konuma sahip olduklarını** satır aralarına taşıma imkânı vermiştir.⁷⁷ Kur'an-ı Kerim'de:

أُولَئِكَ هُمُ الزَّارِعُونَ؛ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ؛ أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ...

(İşte vâris olacaklar onlardır; **işte** ziyâna uğrayanlar onlardır; **işte** Rablerine karşı nankörlük edenler onlardır)⁷⁸ siyâkında vârit olan anlatımlarda ism-i işâretli kullanımlar aynı edebî gayeye yöneliktir.⁷⁹

Kavminin yüce bir konuma, erişilmez bir şân ve şöhrete sahip olduğunu ve onlarla hiç kimsenin boy ölçüşmeyeceğini ifade ederken el-Hutay'a (ö. 68/687)⁸⁰ da ism-i işârete önemli bir işlev yükler:

أُولَئِكَ قَوْمٌ إِن بَنُوا أَحْسَنُوا الْبَنَىٰ
وإن عاهدوا أوفوا وإن عقَدوا شدوا⁸¹
 Onlar, inşâ edecek olurlarsa, en güzel şekilde inşâ ederler⁸²
 Söz verdiklerinde sözlerini yerine getirir, düğüm atıklarında da sağlam atarlar.⁸³

⁷⁵ Ebû Mûsâ, *Hasâisu't-terâkib*, s. 206; ez-Zevbeî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, s. 185; Sellûm, Tâmir, *İlmü'l-meânî*, Suriye 1996, s. 224.

⁷⁶ ez-Zemahşerî, *Tefsîrü'l-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûmi'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*, (nşr. Muhammed Mersâ Âmir), Kahire 1397/1977, I, 27.

⁷⁷ el-Akûb, *el-Mufassal*, s. 113; el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, I, 423.

⁷⁸ el-Mü'minûn 23/10; el-Bakara 2/27; er-Ra'd 13/5.

⁷⁹ Besyûnî, *İlmü'l-meânî*, s. 128.

⁸⁰ Hem cahiliyye hem islam dönemlerini idrak eden muhadram şairlerinden olup adı Ebû Müleyke Cervel b. Evs b. Mâlik el-Absî'dir. Anne-babasını hatta bizzat kendisini hicvedecek kadar sert mizaçlı birisidir. ez-Zibirkân b. Bedr'i sert bir dille hicvettiği için Hz. Ömer onu Medine'de hapsedmiştir. Tevbe edip bir daha insanları hicvetmemesi karşılığında da serbest bırakmıştır.

⁸¹ el-Hutay'a, *Divân*, Beyrut 1981, s. 41.

⁸² Şeref kabilinden tesis ettikleri hasletleri inşâ etmeyi kastetmektedir, zira **بنا بنو بنى** fiili birinci bâbtan şân-şeref inşâ etme; **بنى بنى بناء** şeklindeki ikinci bâbtan kullanımı ise ev ve benzeri şeyleri inşâ etmeyi ifade eder. bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "b-n-y" md.

⁸³ Düğüm atmak ile "bir şeye karar vermek ve azmetmek" anlamı kastedilmektedir.

Uzağa delâlet eden أولئك ism-i işâreti şâire, kavminin/boyunun yüce bir mevkiye sahip olduğuna dikkat çekme, ardından de sözlerinde duran vefâ ehli ve karar verdikleri şeyleri mutlaka yerine getiren kimseler olduklarını dile getirme imkânı vermiştir.

c. Ta'zîm (Büyükliğini Dile Getirme)

Daha önce ifade edildiği üzere ism-i işâretler vaz olundukları anlam itibariyle yakın, orta ve uzak mesafedeki nesnelere işâret etmek üzere kullanılırlar, somut düzlemde başvuru genel kullanım böyledir. Ancak bazen yakın veya uzakta olan **soyut** bir şey, yakın veya uzakta olan **somut** bir şey konumunda mütalaa edilebilir ki bu kullanım ism-i işâretlerin ta'zîm eksenli anlamlar yüklenmelerine imkân verir.

Ta'zîm eksenli mana bazen yakın için kullanılan ism-i işâret ile gerçekleşebileceği gibi uzak için kullanılan ism-i işâret ile de gerçekleşebilir. Bunu tayin edecek yegâne kıtas siyaktır/kontekstir.⁸⁴

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمٌ وَيُنَبِّئُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا

(Gerçekten bu Kur'an en doğru yola iletir ve iyi işler yapan mü'minlere, kendileri için büyük bir ecir olduğunu müjdeler) âyetinde⁸⁵ yakın için هذا ism-i işâreti kullanılmıştır. Kur'an'ın en doğru ve en yakın yola rehberlik yapan bir kitap olduğunun anlatıldığı siyâkta إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ (Gerçekten bu Kur'an) ifadesi, Kur'an'ın irşat ve hidâyet ettiği yolun yakın olduğunu, ondan istifadenin zor ve uzak olmadığını, gerçeğe ulaşmanın en kestirmeden buradan geçtiğini satır aralarına taşımaya çalışmıştır.⁸⁶ Zira bir şey ne kadar yakın olursa ondan yararlanma o kadar kolay, ondan yüz çevirmenin mazereti de o denli geçersiz olur.

Kur'an'ın şeksiz şüphesiz Allah kaynaklı olduğu ve bunda en ufak bir şüphe olmadığını ifade siyâkında ise; الم ذلك الكتاب لا ريب فيه هدى للمتقين (Elif lâm mîm. İşte o Kitap; kendisinde hiç şüphe yoktur; müttakiler için yol göstericidir)⁸⁷ Kur'an için "bu Kitâb" denilecek yerde "o Kitâb" şeklinde uzak işâret isminin kullanılması, Kur'an'ın ihraz ettiği konunun yüceliğine, mevkisinin yücelerde ve çok uzaklarda olduğuna, hiçbir şeyin onun bulunduğu konuma erişmeyeceğine, kemâl ve hidâyet noktasında zirvede bir Kitâb olduğuna yada idrâklerin fevkinde olduğuna telmîh ve tarîz için, ya da gerçekten levh-i

⁸⁴ Ebü Mûsâ Muhammed Hüseyin, *el-Belâgatü'l-Kur'âniyye fî tefsîri'z-Zemahşeri*, Kahire 1988, s. 257. el-İsrâ 17/9.

⁸⁵ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 304; el-Akûb, *el-Mufasssal*, s. 112.

⁸⁷ el-Bakara 2/1-2.

mahfûzda yazılı olan aslına işaret içindir.⁸⁸

Mısır hazine nâzırının hanımı, yakınında olmasına rağmen Yusuf(a.s)'dan bahisle şöyle demişti:

قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنِّي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونَا مِنَ الصَّاغِرِينَ

(Kadın) dedi ki: “İşte o, hakkında beni kınadığınızı! Andolsun ben kendisinden murad almak istedim de o, iffetinden ötürü (beni) reddetti. Ama kendisine emrettiğimi yapmazsa, elbette zindana atılacak ve alçalanlardan olacaktır!”⁸⁹ Huzurlarında olmasına rağmen nâzırın eşi (Zeliha): فهذا الذي لُمتني فيه (İşte bu, hakkında beni kınadığınızı) dememektedir. Zira bu kullanımla (uzak ism-i işâretle) nâzırın eşi, kendi gönül sarayında ya da mutlak mânâda Yusuf(a.s)'un üstün bir konuma ve engin bir kişiliğe sahip olduğunu ve onun sıradan akranlarıyla aynı olmadığını ima etmeye çalışmıştır.⁹⁰

d. Tahkîr (Küçük, Aşağılık, Değersiz Olduğunu İfade)

Bazen de işâret ismi muşârun ileyh'i tahkîre yönelik kullanılır.⁹¹ Bu anlam genelde yakın için kullanılan ism-i işâret ile gerçekleşir. عن هذا الذي منعك من الدفاع عن الحق! (Bu mu seni doğruyu savunmaktan alıkoyan!) cümlesinde işâret ismi tahkîr gayesiyle kullanılmıştır. Şöyle ki söz sahibi muhatabına: “Bu mu seni, doğruyu savunmaktan alıkoyan” derken “bu mu!” ifadesiyle bir taraftan söz konusu kişiyi küçük görüp tahkir ederken diğer taraftan muhatabına: O kişi, seni doğruyu müdafaa etmekten engelleyecek kişi değil ki! diye iğneleyerek (ta'riz üslûbu üzere) tahkir etmektedir. İfadenin yadsıma sorusu (inkâr sorusu) üslu-buyla gelmesi tahkir ifadesini ayrıca pekiştirmiştir.

إِذَا رَأَى الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُؤًا أَهْذًا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمَنِ هُمْ كَافِرُونَ

وَإِذَا رَأَوْكَ إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُؤًا أَهْذًا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا

(Kâfirler seni gördükleri zaman, seni ancak alaya alırlar: “Sizin tanrılarınızı diline dolayan bu mu?!” diyc. Oysa kendileri Rahman'ın zikrini (O'nun uyarısını) kabul etmiyorlar)⁹² (Seni gördükleri zaman, mutlaka eğlence konusu yapıyorlar; “Bu mu Allah'ın elçi olarak gönderdiği kişi?!”)⁹³ Her iki âyette yer

⁸⁸ el-Akûb, *el-Mufassal*, s. 112; Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 127.

⁸⁹ Yûsuf, 12/32.

⁹⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 278; İbnü'n-Nâzım, *el-Misbâh*, s. 108; el-Merâğî, *Ulûmü'l-belâga*, s. 115; Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 304; Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 127.

⁹¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 277; el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, I, 423–424.

⁹² el-Enbiyâ 21/36.

⁹³ el-Furkân 25/41.

alan ve işâret isimleri ile başlayan **أهذا الذي** (**Bu mu?!**) ifadeleri kâfirlerden nakledilmektedir. Onların alaylı bir edâyla Hz. Peygamber(s.a.s)'i kastederek: **أهذا الذي بعث الله رسولا** (**Bu mu sizin tanrılarınızı diline dolayan?!**) **الذي يذكر آلهتكم** (**Bu mu Allah'ın elçi olarak gönderdiği kişi?!**) ifadelerini kullanmalarından, siyâkın delâletiyle yakın için kullanılan **هذا** ism-i işâretine, tahkîr ve istihza eksenli bir anlam yükledikleri anlaşılmaktadır. İsm-i işâretle beraber inkâr (yadsıma) soru üslûbuna başvurulması (**أهذا**) da tahkir anlamını pekiştirme işlevi görmektedir. Gerçekten de müşrikler bu kullanıma başvurmakla Peygamber (s.a.s)'in: "Basit bir konum ihraz eden bir kimse olduğunu, getirdiği mesajın kabul edilmemesi gerektiğini, onun ulu(!) ilâhlarını istenmedik sıfatlarla anacak birisi olmadığını"⁹⁴ satır aralarına taşımaya ve tahkir içerikli bir mesaj vermeye çalışmaktadırlar.

Misafiri için un öğüten bey'inin bu durumunu garipseyen ve dövünerek:

تقول وصكّت نحرها بيمينها   أبعلي هذا بالرحا المتقاعس

Sağ elini göğsüne vurarak şöyle der

Kocam mı bu el değirmenine kendini kaptıran! diye kendisine laf atan hanımına şairin⁹⁵:

فقلت لها: لا تعجبي وتبيني   بلائي إذا التفت علي الفوارس

Dedim ki ona: Şaşırma sakın (bu halime!), iyi düşün

(Er meydanında) süvariler üzerime hücum ettiklerinde bilirsin nasıl cenk ettiğimi!

cümleleriyle verdiği karşılık da bu konuda zikredilecek güzel örneklerdendir. Kadının, eşine **yakın ism-i işâreti** **هذا** ile işâret etmesinde **hafife alma** ve **küçümseme** anlamı yatmaktadır. Onun için eşi de kendisine, savaş meydanlarındaki cengâverliğini ve çetin pozisyonlarda ortaya koyduğu kahramanlığı ve buradaki herkesçe teslim edilen konumunu hatırlatarak karşılık vermektedir.⁹⁶

Tahkir ifadesi bazen de uzak için kullanılan ism-i işâretle de gerçekleştirilebilir.

إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا مِنِّي إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ (O şeytan sizi kendi dostlarından korkutuyor, eğer inanmış iseniz, onlardan korkmayın, benden korkun!)⁹⁷ âyet-i kerimesinde **ذلكم الشيطان** (o şeytan) ism-i işâret bu gayeye yönelik kullanılmıştır. Şöyle ki Allah'ın rahmetinden kovulmuş şeytandan

⁹⁴ Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 126.

⁹⁵ Beyitleri el-Hazlül b. Ka'b el-Anberî'ye nispet edenler olduğu gibi Ebû Müslim es-Sa'dî ve daha başkalarına nispet edenler de vardır. bk. el-Müberred, Ebû'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil*, (neşr. Muhammed Ahmed ed-Dâîl), Beyrut 1986, I, 51.

⁹⁶ Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 126.

⁹⁷ Âl-i İmrân 3/175.

bahsedildiği bir siyâkta uzağa delâlet eden ism-i işâretinin kullanılmasıyla, onun Allah'ın rahmetinden uzak olma hâli ibare boyutuna da yansıtılmaktadır. Böylece şeytanın bu konumu hem söz sahibinden hem de muhataplarından uzak tutulmaya çalışılarak onun tahkîr edildiği telmih edilmektedir.⁹⁸

4-İsm-i Mevsûlle Ta'rîf

İsm-i mevsûlle ta'rîf, cümle seviyesinde/boyutunda gerçekleştiği için en çok başvurulan tarifli anlatımlardandır.⁹⁹ İsm-i mevsûl haddizatında müphem/mânâsı kapalı bir isimdir. Bundan dolayı söz konusu ibhamı/kapalılığı izale edecek sıla cümlesine daima ihtiyaç duyar. Meselâ *وصل الذي* (..kimse geldi/vardı) dediğimiz zaman kapalı bir söz sarf etmiş oluruz. Ama *وصل الذي زارك بالأمس* (seni dün ziyaret eden kimse geldi/vardı) şeklinde sıla cümlesini eklediğimiz zaman mevcut kapalılığı izale etmiş oluruz. İşte ism-i mevsûlde var olan bu ibhâm/kapalılık, muhatabın zihninde, sılasından hareketle kendisinden murâdın ne olduğunu bilme arzusunu uyarır.¹⁰⁰ Çünkü bir düşünceyi ism-i mevsûllerle kapalı bir biçimde ifade, muhatapta bilme arzusu ile bilme merakının karışımı bir sıkıntı doğurduğu gibi, onu izleyen ve bu merakı ortadan kaldıran açıklayıcı kısım ile de ferahlatma ve sıkıntısını giderme işlevi görür. Böyle bir arzuyu kamçılacağı ve gündeme getirdiği için ism-i mevsûllü kullanımlar önemli bir edebî konuma sahiptir.¹⁰¹ Diğer ma'rife unsurlar arasında ism-i mevsûlün tercihinin söze kattığı edebî nükteleri şöyle sıralamak mümkündür:

a. Tarif İçin Yegane Vasıta Olması

Muhatap nezdinde ismi tarif edecek veya onu başkasından ayırt edecek ta'rîf unsurlarından biri yok ise, o zaman, ism-i mevsûlün tercihi kaçınılmaz bir durum arz eder.¹⁰² Başka bir ifadeyle, İsmi mevsûlün tercih edilme gerekçelerinin başında, ismi tarif etme konusunda yegane vasıta olmasıdır. Meselâ bir dostunuzun yanında gördüğünüz bir zâtı tanıtmak istediğinizde, başvurabileceğiniz yegane üslup ism-i mevsûl ile tariftir.¹⁰³ Muhatabınız tarafından tanınmadığı için alem, zamir, ism-i işâret, izâfet, lâm-ı tarife başvuramıyorsunuz. Dolayısıyla onu aranızda ortak bir payda teşkil edecek *الذي رأيتَه معي أمس هو من قُضاة إستانبول الأفاضل*. (Dün benimle gördüğün kişi İstanbul'un saygın hâkimlerindendir) gibi bir cümle

⁹⁸ Besyûnî, *İlmü'l-meânî*, s. 127.

⁹⁹ Ebû Mûsâ, *Hasâisu't-terâkîb*, s. 200.

¹⁰⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 273; el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, I, 429; Ebû Mûsâ, *el-Belâgatü'l-Kur'âniyye*, s. 255-256.

¹⁰¹ el-Cürcânî, Abdülkahir b. Abdurrahmân b. Muhammed, *Delâilü'l-i'câz*, (nşr. Mahmud Muhammed Şâkir), Kahire 1413/1992, s. 199.

¹⁰² el-Kazvîni, *el-İzâh*, I, 302; el-Akûb, *el-Mufasssal*, s. 385; Besyûnî, *İlmü'l-meânî*, s. 113.

¹⁰³ İbnü'n-Nâzım, *el-Misbâh*, s. 106; Sellâm, *İlmü'l-meânî*, s. 228.

ile tarif etmekten başka bir seçenek kalmamaktadır.

İsrail oğullarından birinin Mûsâ(a.s)'den yardım talebini, Mûsâ(a.s)'in da Kıptî'ye karşı ona yardımını dile getiren âyet-i kerimede yer alan ism-i mevsûlün kullanımı da buna örnek vermek mümkündür:

فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِحُهُ قَالَ لَهُ مُوسَى إِنَّكَ لَعَوِيٌّ مُبِينٌ

(Şehirde korku içinde (sağı-solu) gözetleyerek sabahladı. Bir de baktı ki dün kendisinden yardım isteyen (İsrail oğlu), yine kendisine feryâd ed(ip yardım ist)iyor. Musa, ona: “Muhakkak sen apaçık bir azgınsın!” dedi)¹⁰⁴ Bu olayı okuyan veya dinleyen kişi, anılan kişi (İsrail oğlu) hakkında, âyetin öncesinde yer alan “bir gün önce Musa’dan yardım isteyen ve O’ndan yardım gören” bilgisinden başka bir şey bilmemektedir. Dolayısıyla adı bilinmeyen, karşısında olmadığı için de işâretle ta’rif edilmesi mümkün olmayan kişinin muhataba tarifinin tek yolu ism-i mevsûle ta’rifdir.

b. Ta’zîm ve Teşvik

Sıla cümleleri kişi veya nesneyi muhataba bir cümle halinde tarif etme imkânı verdiği için tazim ve teşvik gayesiyle de kullanılır. Meselâ çocuğunuza, kendisine Kur’an öğreten hocasına saygıda kusur etmemesini ve onu en güzel şekilde karşılamasını teşvik sadedinde: *اليوم سيأتي إلينا الذي علمك القرآن الكريم* (bugün bize, sana Kur’an-ı Kerîm öğreten gelecek) denilmesi buna örnek verilebilir. Söz sahibi ile muhatab arasında hocayı/öğretmeni ta’rif için izâfet, alem(isim) gibi unsurları kullanma seçeneği olmasına rağmen *الذي علمك القرآن* (sana Kur’an öğreten) cümlesinin tercihi “o kişinin kendisine Kur’an öğreten” kişi olduğuna vurgu yapmak, dolayısıyla onu ta’zîm etmeye yönelik bir maksat içermektedir.

İsm-i mevsûl ile ta’rif söz sahibine, kişi ve nesnelere ait nitelikleri bir portre halinde takdim etme imkânı da verir. İdeal kardeş portresini ortaya koyduğu beyitlerinde Hüccîyye b.el-Madrib¹⁰⁵ şöyle der:

أخوك الذي إن تدعاه لِمِلْمَةٍ يُجِيبُكَ وَإِنْ تَعْضِبَ إِلَى السَّيْفِ يَغْضِبُ¹⁰⁶

Kardeşin odur ki başına gelen bir darlıktan dolayı onu çağıracak olursan çağırına karşılık veren kişidir, kılıca yanaşmadığın zaman da (asla) ona yanaşmayan kişidir...

¹⁰⁴ el-Kasas 28/18.

¹⁰⁵ Hüccîyye b. el-Madrib el-Kindî, cahiliyye dönemi şairlerinden olup Kinde hristiyanlarındandır, İslâm dönemini idrak etmiştir. (bk. ez-Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm: Kâmusu terâcîmi li-esheri'r-ricâl ve'n-nisâ*, Kahire 1954, II, 178).

¹⁰⁶ el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, s.184.

Şâir ideal kardeşin/arkadaşın hangi hasletlere sahip birisi olduğunu ism-i mevsûllü cümleler aracılığıyla bir portre halinde ortaya koyma imkânı bulmuş ve muhatabına: Şâyet kardeş vasfını haiz bir kimsenin portresini öğrenmek istiyorsan onu şu özelliklere haiz olan kimsede bulursun mesajını vermeye çalışmıştır.

c. Mübâlağa/Edebî Abartı (Tefhîm-Tehvîl)

Sıla cümlesi içerdiği kapalılık sebebiyle anlatıma mübalâğa katar.¹⁰⁷ Misâl olarak:

وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرَبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرْكًا
وَلَا تُخَشَىٰ فَأَتَّبَعُهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَغَشَّيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشَّيَهُمْ.

(Andolsun biz Musa'ya: "Kullarım (İsrail oğullarını) geceleyin (Mısır'dan çıkarıp) yürüt; (asanla suya) vur, denizde onlar için kuru bir yol (aç). (Firavunun sana) yetişme(sin)den korkma, (boğulmaktan) endişe etme" diye vahyetmiştik. Firavun, askerleriyle onların ardına düştü, denizden onları bürüyen bürüdü) âyetleri¹⁰⁸ zikredilebilir. Âyet-i kerimede geçen: فغشَّيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشَّيَهُمْ (denizden onları bürüyen bürüdü) sila cümlesindeki kapalılık, Firavun ve tayfasını bürüyen o uludağlar misâli su kütlelerinin vahâmet ve korkunçluğunu abartılı bir şekilde ortaya koymuştur.¹⁰⁹ Adeta onları denizde bürüyen sahnenin şiddet ve korkunçluğunun sözle tasvir edilemeyecek kadar vahim olduğunu satır aralarına yansıtmaktadır.¹¹⁰ İşte böylesine çerçevesi çizilmeyecek kadar engin olan bir portre ancak hayale gönderme yapacak müphem bir anlatım ile idrak edilebilir ve portre o yolla ancak bir nebze olsun zihinlerde canlandırılabilir.

Miracda vukubulan ve sözle tasviri kabil olmayan portrenin anlatıldığı âyetlerdeki ism-i mevsûllü kullanım da buna misâl verilebilir.

وَلَقَدْ رَأَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ مَا
زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَعَىٰ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ.

(Andolsun, onu bir inişinde daha görmüştü; Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında ki onun yanında Me'vâ cenneti vardır. Sidre'yi bürüyen bürüyordu. (Muhammed'in) göz(ü) şaşmadı ve sınırı aşmadı. Andolsun, Rabb'inin büyük âyetlerinden bazılarını gördü.)¹¹¹ İsm-i mevsûllü anlatım Sidre'yi, kelimelerle ifadesi mümkün olmayan esrarengiz şeylerin bürüdüğünü, onu sadece Allah Teâla tarafından

¹⁰⁷ ct-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 219; Muhammed Abdülmuttalib, *el-Belâgatü ve'l-üslûbiyye*, Kahire 1994, s. 346. el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, I, 432.

¹⁰⁸ Tâhâ, 20/77-78.

¹⁰⁹ Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 122.

¹¹⁰ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 307/308; Muhammed Abdülmuttalib, *el-Belâgatü ve'l-üslûbiyye*, s. 346; el-Akûb, *el-Mufasssal*, s. 385; Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 114.

¹¹¹ en-Necm 53/13-18.

bilinebileceğini, insan aklının bunu idrakte zorlanacağını.. ibareye yansıtmaya çalışmaktadır.¹¹² Sıla cümlesinin ibareye kattığı bu müphemliği ez-Zamahşeri: “Bu ifadeden, Sidre’yi, Allah Teâlâ’nın azametine delâlet eden sınırsız sayıda varlıkların bürüdüğü ve bunları sözle tasvir etmenin mümkün olmadığı¹¹³ şeklinde isabetli bir yorum yapmıştır.

Ebu Nüvâs’ın(ö. 198/813) şu beyitleri de bu kullanıma misâl verilebilir;

وَلَقَدْ نَهَرْتُ مَعَ الْغَوَاةِ بِدَلْوِهِمْ   وَأَسْمَتُ سَرَحَ الْأَلْهَوِ حَيْثُ أَسَامُوا
وَبَلَّغْتُ مَا بَلَغَ أَمْرُؤُ بِشَبَابِهِ   فَإِذَا عُصَاةُ كُلِّ ذَاكَ آتَامُ

Çılgın kimselerle aynı ortamı paylaştım

Eğlence otlandıkları yerlerden ben de otlandım

Her kişinin gençlikte yaptığı taşkınlıkları ben de yaptım

(Meğer) hepsinden arta kalan günahlarımı, (bunu anladım)

Şâirin (her kişinin gençlikte yaptıklarını ben de yaptım) cümlesiyle başvurduğu ism-i mevsûllü anlatım, onun, gençliğinde yaptığı taşkınlıkların sayılamayacak kadar çok olduğunu, onları sayıp sıralamanın ve tasvir etmenin mümkün olmadığını ibareye yansıtmaya çalışmaktadır.¹¹⁴

d. Tenbîh/Uyarı

Bazen de sıra cümlesi, zımında barındırdığı fiile vurgu yapma ve muhatabın bir yanlığı içerisinde olduğunu ima etme işlevi görür.¹¹⁵ Kendisine karşı sevgi ve hoşgörü ile yaklaşılan kişinin aslında içten her türlü kin, öfke ve nefreti barındıran bir kişi olduğunu ifade sadedinde: *إن الذي تُبدي له الحب والتسامح، يُضمر لك كل* (Kendisine sevgi ve hoşgörü gösterdiğin kişi, sana karşı içten her türlü kin, öfke ve nefreti saklıyor) cümlesi misâl verilebilir. Karşı tarafı uyarma sadedinde: *إن صديقك* (arkadaşın..) veya: *إن سليم* (Selim..) şeklinde bir anlatım tercih edilseydi, ism-i mevsûllü cümledeki fiile vurgu yapan ve zımında kuvvetli bir uyarı barındıran *(تُبدي له الحب والتسامح)* (Kendisine sevgi ve hoşgörü gösterdiğin) anlatımı kadar güçlü olmayacaktı. Zira “falanca arkadaşın içten sana kin ve nefret duyguları besliyor” cümlesi, “kendisine iyilik ettiğin, her zaman sevgi ve hoşgörü ile yaklaştuğun arkadaşın içten içten sana kin ve nefret kusuyor” cümlesi kadar kuvvetli bir uyarı içermemektedir.

¹¹² ez-Zamahşeri, *el-Keşşâf*, VI, 48.

¹¹³ el-Akûb, *el-Mufasssal*, s. 385; Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 114.

¹¹⁴ Ebû Mûsâ, *Hasâisu't-terâkîb*, s. 198.

¹¹⁵ es-Sekkâkî, s. 275; İbnü'n-Nâzım, *el-Misbâh*, s. 107.

'Abde b. et-Tayyîb(ö. 25/645), oğullarına verdiği bir öğüsünde şöyle der:¹¹⁶

إِن الَّذِينَ تَزُونَهُمْ إِخْوَانُكُمْ   يَشْفِي غَلِيلَ صَدُورِهِمْ أَنْ تُضْرَعُوا
Kendilerini kardeş gördüğünüz kimseler,
Sizin perişan olmanızla gönülleri ferahlar/mutlu olurlar

Şâir muhataplarını: Sizin kendilerini kardeş gördüğünüz kimseler, sizin helakinizi ve perişan olmanızı içten içten arzuluyorlar, diye uyarıya çalışırken *إِن بَيْنِي* (falancalar) veya *إِن حُلَفَاءَكُمْ* (müttefikleriniz) gibi bir kullanım yerine *إِسْمِي* mevsüllü anlatımı tercih etmesi, söz konusu uyarısını tehlikeyi daha ayrıntılı tarif etme imkânı veren *İSM-I MEVSÛL* ve *SILA ÜSLÛBU* ile çok daha etkili bir şekilde ortaya koyma imkânı vermesindedir.

e. Sözü'n Sevki Ediliş Gayesini Pekiştirme (TAKRİR)

Bazen *İSM-I MEVSÛLÛ* anlatım sözün sevk ediliş gayesini pekiştirmeye yönelik önemli bir işlev görür.¹¹⁷ Buna: *وَرَأَوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ* (Yusuf'un evinde kaldığı (kadın), onun nefisinden murâd almak istedi ve kapıları kilitleyip: "Hadi gelsene!" dedi (Yusuf): "Allah'a sığınırım dedi, efendim bana güzel baktı (ben nasıl onun iyiliğine karşı hıyanet ederim). Zalimler iflah olmazlar!") âyeti¹¹⁸ misâl verilebilir. Âyet-i kerimde sözün sevk ediliş gayesi Yusuf(a.s.)'un iffetini ve masumiyetini ortaya koymaktır.¹¹⁹ *İSM-I MEVSÛL* de bu maksadı en güzel ve en mükemmel tarzda ortaya koymaktadır. Şöyle ki âyet-i kerimde: *رَاوَدَتْهُ زَلِيحَا* (Zeliha ondan murâd almak istedi) veya: *رَاوَدَتْهُ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ* (Aziz'in/hazine nâzırının eşi ondan murâd almak istedi) şeklindeki bir anlatım yerine: *رَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا* (evinde kaldığı kadın ondan murâd almak istedi) şeklinde *İSM-I MEVSÛLÛ* anlatımın tercihi, Yusuf(a.s.)'un iffetini ve masumiyetini daha da pekiştirmektedir.¹²⁰ Çünkü "evinde kaldığı" ve dolayısıyla aralarında hiçbir bir perde ve engelin olmadığı, simâların birbirleriyle tanıştığı, aynı ev ortamının paylaşıldığı ve böylesi bir teklifin bütün şartlarının hazır olduğu bir ortamda "kadın"ın kendisine sunduğu teklife: *مَعَاذَ اللَّهِ* (Allah sığınırım böyle bir şeyi yapmaktan!) diyerek reddetmesi Yusuf(a.s.)'un iffetini *SILA CÜMLESI* sayesinde ve lafız boyutunda çok daha

¹¹⁶ Adr: Abde b. Yezid et-Tayyib b. Amr b. Ali olup muhadram şairlerdendir. İslâm fetihlerine iştirak etmiş ve onlarla ilgili şirler söylemiştir. el-Kazvînî, *el-İzâh*, I, 307; es-Sübki, Behaüddîn, *Arâsu'l-efrâh fi şerhi Telhîsi'l-miftâh (Şurâhu't-telhîs içinde)*, I, 307.

¹¹⁷ es-Sekkâki, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 273. es-Sübki, *Arâsu'l-efrâh*, I, 307.

¹¹⁸ Yûsuf 12/23.

¹¹⁹ el-Kazvînî, *el-İzâh*, I, 305; Ebû Mûsâ, *Hasâisu't-terâkîb*, Kahire 1996, s. 194; Muhammed Abdülmuttalib, *el-Belâga ve'l-üslûbiyye*, s. 346.

¹²⁰ Ebû'l-Fadl Şehabeddin Mahmud b. Abdullah Alûsî, *Râhu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-azîm*, Beyrut ts., XII, 211; el-Merâğî, *Ulûmü'l-belâga*, s. 117; Abdülmuttalib, Muhammed, *el-Belâga*, Kahire 1997, s. 230; el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabîyye*, I, 431-432.

etkili bir şekilde ifade etmektedir.¹²¹

Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî'nin (ö.449/1057)¹²² şu beyitinde ism-i mevsüllü anlatımın tercihi aynı gayeye yönelik bir kullanımı içermektedir:

أَعْبَادُ الْمَسِيحِ يَخَافُ صُحْبِي   وَنَحْنُ عِبِيدُ مَنْ خَلَقَ الْمَسِيحَا

Bizler Mesih'i yaratanın kulları iken, dostlarım, Mesih'e ibadet edenlerden mi korkuyorlar?!

(Mesih'i yaratanın kulları) cümlesi, sözün sevk edilmiş gayesini pekiştirme işlevi görmektedir. Zira Şâir "kavmini cesaretlendirme" bağlamında وَنَحْنُ عِبِيدُ رَبِّ الْمَسِيحِ (Bizler O'nu yaratanın kullarıyız) veya وَنَحْنُ عِبِيدُ مَنْ خَلَقَهُ (Bizler Mesih'in Rabbinin kullarıyız) yerine خَلَقَ fiilinin tercihi sözün sevk edilmiş gayesini pekiştirme imkânı vermektedir. Onun için ism-i mevsüllü anlatımın bu konumda gördüğü işlevi başka bir anlatımla karşılamak mümkün görünmemektedir.¹²³

f. İsmi Anmak İstememe

Bazen söz sahibi, değişik sebeplere bağlı olarak bahsettiği şahıs veya nesnenin ismini tasrih etmekten kaçınır. Bu gibi durumlarda ism-i mevsüllü anlatım söz sahibi için önemli bir tercih olur. Hz. Peygamber(s.a.s)'in dünyanın değersizliğini ve adeta bir leşten ibaret olduğunu dile getirdiği: إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ مَا يَخْرُجُ مِنْ ابْنِ آدَمَ (Allah Teâla, insan bedeninden çıkan şeyi (kazurât) dünyaya/dünyalık şeylere bir misal vermiştir)¹²⁴ hadisi buna misâl verilebilir. İnsandan kâzurât olarak çıkan şeyin lafzen tasrihi hoş olmadığı için, Hz. Peygamber(s.a.s) onu ism-i mevsülle ifade etmeyi tercih etmiştir.

Aynı şekilde İmam-ı Buhârî'nin, Sehl b. Sa'd'dan naklettiği: مَنْ يَضْمَنُ لِي مَا بَيْنَ لِحْيَتَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ أَضْمَنَ لَهُ الْجَنَّةَ (Kim bana iki çenesi arasındakini (dil) ve iki bacağı arasındakini (cinsel uzvu) korumayı garanti ederse, ben de ona cenneti garanti ederim) hadiste¹²⁵ de Hz. Peygamber(s.a.s) cinsel organı ismen tasrih etmemek için وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ (iki bacağı arasındakini) ifadesiyle ism-i mevsüllü kullanımı tercih etmiş ve bize engin bir beyânî edep öğretmiştir.

Hassân b. Sâbit(r.a) (ö. 54/673)¹²⁶ Hz. Aişe(r.a)'ye iftira/ıfk hadisesinde

¹²¹ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 308–309; Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 118; el-Akûb, *el-Mufasssal*, s. 385; Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 114; Ebû Mûsâ, *Hasâisu't-terâkîb*, s. 195.

¹²² Adı: Ahmed b. Abdullah b. Süleyman et-Tennûh el-Maarrî'dir. Şair ve filozoftur. Küçük yaşta yakalandığı bir hastalıktan dolayı gözlerini kaybetmiştir. *Lüzumu mâlâ yelzem ve Saktü'z-zend* en meşhur eserlerindedir.

¹²³ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 309.

¹²⁴ es-Suyutî, *el-Fethu's-sagîr*, Beyrut ts., I, 330.

¹²⁵ Buhârî, "Rikâk", 23.

¹²⁶ Hassân b. Sâbit, *Divân* (nşr. Dr. Velid Arafât), Beyrut 1974, I, 248.

kendisine yöneltilen ithâmı red siyâkında, söz konusu ithâmı ismen telaffuz etmemek için ism-i mevsûllü kullanımı tercih eder:

فإن كنتُ قد قلتُ الذي قد زعمتمُ فلا رُفعتُ سَوطي إلى أناملي

İddia ettiğiniz şeyi söylemiş isem eğer

Kurusun ellerim tutmasın parmaklarım

Hassân(r.a) ibareyi: الذي قد زعمتم (iddia ettiğiniz şeyi) şeklinde ifade etmek suretiyle hem kendisine yöneltilen çirkin ve ağıza alınmayacak ithâmı telaffuz etmekten hoşlanmadığını satır aralarına taşımış hem de onun asılsız bir şey olduğuna imâda bulunmaya çalışmıştır.¹²⁷

وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُؤًا أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا (Seni gördükleri zaman, mutlaka eğlence konusu yapıyorlar; “Bu mu Allah’ın elçi olarak gönderdiği kişi?!” diyorlar)¹²⁸ Müşrikler, tahkîr anlamı yükledikleri yakın ism-i işâretle (Bu mu?!) beraber ism-i mevsûllü kullanıma başvurmak suretiyle Hz Peygamber(s.a.s)’in adını özellikle anmak istemediklerini, dolayısıyla O’na karşı besledikleri kin ve nefreti satır aralarına taşımaya çalışmışlardır.

g. Haberi Önceden Kestirme

İsm-i mevsûlle ta’rife başvurulmasının en önemli maksatlarından biri de muhataba, haberi daha önceden kestirme imkânı vermesidir.¹²⁹ Belâgat konuları içerisinde **Berâ’atu’l-istihlâl** denen üslûba yakın olan bu kullanıma göre söz sahibi sözünün başında bir şey zikreder, muhatap da peşinden medih, zemm, tehdit vb. çerçevesinde gelebilecek sözü kestirmeye çalışır. Buna وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي (Rabb’iniz buyurdu ki: “Bana dua edin, duanızı kabul edeyim. Bana kulluk etmeye tenezzül etmeyenler, aşağılık olarak cehenneme gireceklerdir.”) âyeti¹³⁰ buna misâl verilebilir. Allah Teâla âyet-i kerimenin başında bir çağrıda bulunmakta ve “kendisine dua edenin duasına karşılık vereceğini” ilan etmektedir. Hemen akabinde bu çağrıya kulak vermeyen ve kendisine kullukta bulunmaya yanaşmayan kimselerin durumu aktarılmaktadır. İşte âyetin baş tarafını okuyan kişi الذين يستكبرون عن عبادتي سيدخلون جهنم داخرين (Bana kulluk etmeye tenezzül etmeyenler) cümlesinden sözün/haberin devamının ceza eksenli bir şey olduğunu çok rahat bir şekilde kestirebilmektedir. Zira Allah Teâlâ’ya karşı “büyüklik taslayanların” ve “O’na kul olmaya yanaşmayanların” akıbeti cezaların en büyüğü olan “cehennem”le cezalandırılmaktır. Böylece âyetin siyâkı, haber cümlesinin: سيدخلون جهنم داخرين

¹²⁷ Ebû Mûsâ, *Hasâisu't-terâkîb*, s. 194.

¹²⁸ el-Furkân 25/41.

¹²⁹ es-Sekkkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 274; İbnü'n-Nâzım, *el-Misbâh*, s. 106.

¹³⁰ el-Mü'min, 40/60.

(aşağılık olarak cehenneme gireceklerdir) şeklinde önceden kestirilmesine zemin hazırlamıştır.¹³¹

el-Ferezdak'ın(ö. 110/728)¹³² el-Cerir'e(ö. 110/728) karşı övündüğü şu beyit de bu kullanıma güzel bir misâldir:

إِن الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ بَنَى لَنَا
بَيْتًا دَعَائِمُهُ أَعَزُّ وَأَطْوَلُ

Göğü üstümüzde yüksek bir yere kuran kudret

Bize sütunları daha güçlü ve daha yüksek bir evi inşa etmiştir

Şair isim ve haberden oluşan beyitin ilk bölümünde “yüceliğin” ve “üstünlüğü” sembolü olan semânın/gök kubbenin heybet ve ihtişamından bahsetmektedir. Tabi el-Ferezdak'ın bu anlamı el-Cerir'in kabilesine karşı kendi kabilesiyle övünmesi sırasında kullanmıştır. Şair ism-i mevsûl ve sıla cümlesinin tanıdığı imkânı üstaca kullanmak suretiyle, gök kubbeyi bu kadar muhteşem ve yüce kılan kudretin kendi kabilesine de aynı şeref, ihtişam ve yüceliği bahsettiğini satır aralarına yansıtmaktadır. Dolayısıyla medih siyâkında serdedilen: الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ (Göğü üstümüzde yüksek bir yere kuran) ifadesi, muhataba, sözün devamında gelecek olan haberin yücelikten bahseden bir mana içerikli olduğunu kestirme imkânı vermiştir.¹³³

إِن الَّذِينَ يَخُونُونَ الْأَمَانَةَ...؛ إِن الَّذِي يَبْنِي بِالْأَعْدَاءِ...؛ إِن الَّتِي لَا تَهْتَمُّ بِتَرْبِيَةِ أَطْفَالِهَا...؛ إِن الَّذِينَ يُكْرِمُونَ الضُّعْفَاءَ...؛ إِن الَّذِي يَبْرُؤُ الْوَالِدِيَّةَ...؛ إِن الْأُمَّةَ الَّتِي تَعْتَنِي بِتَرْبِيَةِ الْجِيلِ الْمُسْتَقْبَلِ...

gibi günlük hayatta çokça başvurduğuna tanık olduğumuz bu tür kullanımların haberlerini kestirmekte hiç zorlanmayız: Emanete hıyanet edenlerin mutlaka cezasını bulacağını; düşmâna güvenenin başta kendisinin onun gadrına uğrayacağını; çocuklarının eğitimine önem vermeyenlerin toplumun geleceğini tehlikeye attıklarını, zayıf ve yoksullara iyilik yapanların hem Allah'ın hem de kulların takdirini kazanacağını; anne-babasına iyi muamelede bulunanların Allah'ın rızasını kazanacağını; gelecek nesillerin eğitimine önem verenlerin en iyi kazancı elde edeceğini haberleri telaffuz edilmeden rahatlıkla kestirilebilir.

5- ال İle Ta'rif

Söz sahibi, bazen diğer ma'rife unsurlar yerine, kişi veya nesneyi tarif etmek üzere özellikle ta'rif lâm'ını tercih eder. Belâgat uzmanları bu kullanımı genel olarak haberin ta'rifi çerçevesinde ele almışlar ve edebî bir işlevi olduğu hususuna dikkat çekmişlerdir. Çünkü isim cümlesinde asloğan mübtedanın

¹³¹ el-Merâğî, *Ulûmu'l-belâga*, s. 117; Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 309; Ebû Mûsâ, *Hasâisu't-terâkîb*, s. 196; Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 120.

¹³² el-Ferezdak, *Divân*, Beyrut ts., II, 155.

¹³³ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 275; Ebû Mûsâ, *Hasâisu't-terâkîb*, s. 197.

ma'rife, haberin nekre olmasıdır.¹³⁴ Ancak haberin ta'rifi söz konusu genel kullanımdan sapma anlamına geldiği için, bunun edebî yönü üzerinde durmuşlardır. Söz sahibinin, asıl kullanımın dışına çıkarak müsnedi/mahkumun bihi/haberi ta'rîf lâm'ı ile kullanmaya başvurmasının arka planında şu edebî maksatlar vardır:

a. Hüküm Mübalağalı Bir Şekilde Ortaya Koyma

Hüküm/İsnâd, söz sahibinin, bir şeyin vukuunu başka bir şeye nispet etme iddiasından ibarettir. Söz konusu iddianın muhatap tarafından kabul görüp görmeme ihtimali ile muhatabın konumu bu bağlamda unutulmaması gereken hususlardır.

Söz sahibi çok durumlarda, özellikle medih, zemm veya tasvir/vasf makamlarında, isnâd ettiği hükümü, muhatabına kesine yakın bir seviyede nakletme ihtiyacı hisseder. Bunu da muhatabına, hükümü gerçek anlamda (hakikaten) ve iddia yoluyla (iddiaen) nispet etmeye çalışır. Böylece mübteda'nın (müsnedün ileyh/mahkûmun leh) haber'e (müsned/mahkûmun bih) isnâdının çok açık olduğunu, bu hükümün herkesçe böyle bilindiğini ve sözü edilen kişi veya nesne hakkında sübûtunun/vukûunun açık ve net olduğunu, hiç kimse tarafından inkarının mümkün olmadığını hissettirmeye çalışır.¹³⁵ Bunun için de haber'i ta'rîf edatlarından ال ile ta'rîf edip muhatabına sabit bir gerçeği ve herkesçe müsellemlerle bir hakikati ileteceği mesajını vermeyi hedefler.¹³⁶

Hassân b. Sâbit el-Ensârî'nin Ebu Süfyan b. el-Hâris'i hiciv bağlamında söylediği şu beyit¹³⁷ bu kullanıma misâl verilebilir:

وإن سنام المجد من آل هاشم   بنو بنت مخزوم، والذك العبدُ

Haşim boyu içerisinde Bint-i Mahzum oğulları zirvededir, oysa senin baban köledir!

Hassân hicvettiği Ebû Süfyan'ın, babasının sadece köle olduğunu ortaya koymak istememektedir, aynı zamanda onun bu vasfının herkesçe bilinen bir şey olduğunu ve anılan vasfın kendisinde zahir ve belirgin olduğunu ima etmeye çalışmaktadır. Haber'i nekre: والذك عبدُ (baban da bir köledir) şeklinde sunsaydı, onun söz konusu vasfının bu kadar belirgin ve herkesçe müsellemlerle bir şey olduğunu mübalağalı bir şekilde ortaya koyma şansı bulamayacaktı.¹³⁸

¹³⁴ ed-Desûkî, *Hâşiye alâ şerhi's-Sa'd (Şurûhu't-Telhîs içinde)*, I, 286; el-Alevî, *et-Tırâz*, s. 212.

¹³⁵ el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz* s. 180.

¹³⁶ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 349.

¹³⁷ Hassân b. Sâbit, *Divân*, (nşr. Dr. Velid Arafât) Beyrut 1974, I, 398.

¹³⁸ el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, s. 181-182; el-Alevî, *et-Tırâz*, s. 212; Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 325-326.

Bazen de haber'in ال ile ta'rîfi, muhataba, onun herkes tarafından bilindiğini ima etmenin yanında, hükmün/yargının mübtedada kemâl seviyesinde olduğunu hissettirmeye yönelik olur.¹³⁹ Meselâ birini cömertlikle nitelemek istediğimizde cümleyi: إبراهيم كريم (İbrahim cömerttir) şeklinde kurduğumuz zaman, muhataba, İbrahim'in cömert birisi olduğunu ihbar etmek/bilgilendirmekten öte bir mana ifade etmiş olmayız ve muhatabın bu ihbarı/bilgilendirmeyi kabullenme karşısındaki tutumu, İbrahim hakkında daha önce zihninde varolan portreye bağlı olarak göreceli bir durum arz eder. Ancak muhatabımıza, naklettiğimiz hükmü pekiştirmenin yanı sıra, İbrahim'in sıradan bir cömert olmadığını, onun cömertlikte zirveye ulaştığını, cömertlikle nitelenebilecek birisi varsa onun da kendisi olduğunu, adeta bu sıfatın onunla özdeşliğini ima etmek istiyorsak, o zaman haber'i ta'rîf etmek suretiyle cümleyi: إبراهيم الكريم (İbrahim cömertin tâ kendisidir) şeklinde ortaya koyarız.¹⁴⁰

Aynı şekilde başarısı parmakla gösterilecek öğrenciyi ifade sadedinde haberin: بتول المجتهدة (Betül çalışkanın tâ kendisidir) ta'rîf lâm'ı ile inşa edilmesi, başarılı talebenin adeta Betül'ün portresinde mevcut olduğu ve çalışkanlıkta zirveye ulaştığı, onun örnek alınması ve takip ettiği çalışma programının uygulanması durumunda hedeflenen ideal portrenin yakalanacağı mesajı verilmiş olmaktadır.¹⁴¹ Onun için Hz. Peygamber (s.a.s) الدين النصيحة (Din ihlâstan/samimiyetten ibarettir) hadislerinde¹⁴² dinin adeta samimiyetten ibaret olduğunu, bu prensibin yerine getirilmesi durumunda dinin hedeflediği insan tipinin şekillenmiş olacağını veciz bir şekilde ifade etmiştir.

Buradan hareketle, haber'in ال ile ta'rîfi neticesinde, mübtedaya isnâdı istenen hüküm etkili bir şekilde ortaya konmakta ve muhataba, hükmün mübtedaya münhasır/maksûr olduğu, söz konusu hükmün onunla özdeşleştiği izlenimini vermektedir. Özellikle haber özel bir durum, zaman veya başka bir unsurla kayıtlanması durumunda bu vurgu çok daha belirgin bir hal alır.¹⁴³ Çünkü onun böyle bir unsurla kayıtlanması sözün belli bir noktaya odaklanmasını sağlar ve hükmün mübtedaya münhasır oluşu konusunda muhatabı ikna gücünü artırır. Bu kullanıma misâl olmak üzere:

هو الوفي حين لا تظن نفسك بخيرا (O'dur vefakar, hiç kimsenin başkası hakkında iyilik düşünmediği zamanda) sözü anılabilir. Sözde yer alan: حين لا تظن نفسك بخيرا (hiç kimsenin başkası hakkında iyilik düşünmediği zamanda)) kaydı, söz

¹³⁹ el-Alevi, *et-Tırâz*, s. 212; Nâcî, Mecîd Abdülhamîd, *el-Üsûsü'n-nefsiyye li esâlibi'l-belâgati'l-Arabiyye*, Beyrut 1984, s.121; el-Merâğî, *Ulûmü'l-belâga*, s. 123.

¹⁴⁰ Nâcî, *el-Üsûsü'n-nefsiyye*, s.121.

¹⁴¹ el-Merâğî, *Ulûmü'l-belâga*, s. 123; Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 324.

¹⁴² Buhari, "İmân", 43.

¹⁴³ el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, s. 180.

konusu hükmün, herkes hakkında düşünülebilecek normal şartlarda değil, hiç kimsenin başkası hakkında iyilik düşünmediği zamanda mübteda'ya isnâdı, o vasfın anılan şahısta zirveye çıktığını, adeta vefakâr olma niteliğinin “ona has bir meziyet” olduğunu vurgulama imkânı vermiştir.¹⁴⁴

el-A'sâ'nın şu beyiti¹⁴⁵ de bu kullanıma verilebilecek güzel kullanımlardan-
dır:

هو الواهب المائة المضطفاة إِمَّا مَخَاضًا وَإِمَّا عِشَارًا

O'dur hibe eden seçkin yüz'ü, gebe ya da yeni doğum yapmış develeri.

Şâir هو الواهب (O'dur hibe eden) cümlesinde ال ta'rif edatını kullanmak suretiyle söz konusu nitelikteki develeri hibe etmenin memdûha ait bir meziyet olduğu, hiç kimsenin bu vasıfta ona ortak olamayacağı mesajını muhatabına vermeye çalışmaktadır.¹⁴⁶ Mutlak bir hibeyi değil, (gebe) ve (yeni doğum yapmış) olan yüz devenin hibesi vurgulanmaktadır.¹⁴⁷

b. Fertler Nazar-ı İtibara Alınmaksızın Cins'in Kastedilmesi (لام الجنس)

Ta'rif lâm'ı cinsin bütün fertlerini kapsayacak şekilde bir anlam yüklenir. النساء أعطف من الرجال (kadınlar erkeklerden daha şefkatlidir) cümlesinde النساء ile belirli bir grup kadın kastedilmek yerine tüm kadın cinsi kastedilmektedir. Aynı şekilde الرجال ile belirli bir erkek grup yerine tüm erkek cinsi kastedilmiştir. Bununla birlikte bu cümle ile her kadın'ın her erkek'den daha şefkatli olduğu, yani hükmün genel ve mutlak olduğu kastedilmemektedir,¹⁴⁸ Bazı erkek'lerin birçok kadın'dan daha yufka yürekli ve daha şefkatli olması bunun en açık delilidir.

التسابق في المال والمنصب شغل أهل زماننا عن إدراك حقيقة الوجود (Mal ve makamda yarışma, zamanımız insanını, varlığın gerçeğini anlamaktan alıkoymuştu) cümlesinde de durum aynıdır. Şöyle ki, burada da المال والمنصب (Mal ve makam) ile belli bir mal ve makam değil, mal ve makam cinsinden ne varsa hepsi kastedilmektedir.¹⁴⁹

Ebu'l-Ala el-Ma'arri (ö. 449/1057) şöyle der:

والخُلُّ كالماء يُبْدِي لِي ضَمَائِرَهُ مَعَ الصَّفَاءِ وَيُخْفِيهَا مَعَ الْكَدْرِ

Dost su misâli duru iken içini yansıtır bana

Kederli/bulanık iken içini gizler bana

¹⁴⁴ el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, s. 180.

¹⁴⁵ el-A'sâ, Meymûn b. Kays, *Divân*, (nşr. Muhammed Hasan), Beyrut 1403/1983, s. 101.

¹⁴⁶ el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, s. 180.

¹⁴⁷ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 324-325.

¹⁴⁸ Besyûnî, *İlmü'l-me'âni*, s. 132.

¹⁴⁹ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 314.

Şâir *الرجل* ile belli bir dost/arkadaşı değil, her dostu kastetmektedir.¹⁵⁰

c. Cins'in İçerdiği Unsurlardan Herhangi Birinin Kastedilmesi (لام العهد)

(الذهني)

Bazen cins ifade eden ta'rîf lâm'ı ile cinsin fertlerinden herhangi birisi kastedilebilir. Buna misâl olarak *قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذَهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذُّبُّ وَأَنْتُمْ عَنَّهُ غَافِلُونَ* ((Yakub) Dedi ki: "Onu götürmeniz beni üzer; korkarım ki, sizin haberiniz yokken onu kurt yer!") âyeti¹⁵¹ misâl verilebilir; şöyle ki *الذُّبُّ* (kurt) isminin başındaki ال belli bir kurt'u ifade etmemekte, tam aksine onunla herhangi bir kurt kastedilmektedir. Çünkü buradaki ال mana itibariyle nekre hükümündedir.¹⁵²

تَصَدَّقَ عَلَى الْفَقِيرِ (fakire tasaddukta bulun) cümlesinde de durum aynıdır. Zira burada da ال başına geldiği *الْفَقِيرِ* isminin belli bir fakir anlamında değil, bu vasfı haiz herhangi bir fakir olduğunu ifade etmektedir.¹⁵³ Bu iki örnekte geçen ال ile belirli bir kurt veya bilinen bir fakir kastedilse, ta'rîf harfî ال cins için değil, ahd'e yönelik olurdu.

وَلَقَدْ أَمَرَ عَلَى اللَّيْمِ يَسْبُنِي فَمَضَيْتُ نُمْتُ قُلْتُ لَا يَغْنِينِي

Bana dil uzatıp söven bir alçağın yanından geçerim de
(Onun bu denâetine aldırış etmeden): "Neme gerek, sözü benden uzak"
deyip yoluma devam eder giderim.

beyitinde¹⁵⁴ de benzer bir kullanım mevcuttur: Çünkü şâir burada muayyen bir *لَيْمٍ* alçak'ı değil, aksine bu sıfatı hâiz herhangi birisini kastetmektedir.

Dolayısıyla buradaki kullanımlar her ne kadar lafız açısından ال ta'rîf takısını almış olsalar da, onlarla belirli bir unsur kastedilmediği için mana itibariyle nekre hükümündedirler.¹⁵⁵ Diğer bir ifadeyle, bu kullanımlar, bizim bildiğimiz ve muayyen bir isme delâlet eden ma'rife isimlerden değildirler, lafzen ma'rife olsalar da manen nekredirler.¹⁵⁶ Onun için yukarıdaki beyitte *اللَّيْمِ* ismi manen nekre hükümünde olduğu için ondan sonra gelen *يَسْبُنِي* cümlesi hal değil sıfattır.¹⁵⁷ Hâl ile sıfat arasında bir benzerlik olsa da aralarında şöyle bir nüans vardır: Şâir

¹⁵⁰ Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 132.

¹⁵¹ Yûsuf 12/13.

¹⁵² el-Merâğî, *Ulûmü'l-belâga*, s. 119; el-Akûb, *el-Mufasssal*, s. 385; Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 120.

¹⁵³ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 314.

¹⁵⁴ el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, s.206; Beyit Benî Yemâme şairlerinden doğum ve ölüm tarihi belli olmayan Şimr b. Amr el-Hanefî'ye aittir, *el-Egâni* de zikredilmiş ve *el-Asmaiyyât*'ta şiiri olduğu ifade edilmiştir. (bk. *el-Mevsuatu's-şi'riyye*, *el-Mecmau's-sekafi*, versiyon 3, 2003)

¹⁵⁵ es-Sübkî, *Behaüddîn, Arâsu'l-efrâh*, I, 290.

¹⁵⁶ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 279; el-Merâğî, *Ulûmü'l-belâga*, s. 119.

¹⁵⁷ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 279.

sadece yanından geçtiği zaman kendisine küfreden bir alçak'ı değil, aksine her zaman; Yanından geçtiğinde de, başka zamanlarda da devamlı kendisine küfreden bir alçak'ı kastetmektedir.¹⁵⁸

d. İstiğrak İfade Etmesi (لام الاستغراق)

Cins ifade eden lâm-ı ta'rîf'in diğer bir işlevi de istiğrâk (cinsin tüm birey ve birimlerini kapsama) ifade etmesidir: Söz konusu istiğrâk karine ile tüm fertleri kapsayacak şekilde bir mana içerir ki bu iki çeşittir:

1. **Hakiki İstiğrâk** (الاستغراق الحقيقي): Bütün unsurları kapsar. إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا؛ وَالْعَصْرُ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ (Asra andolsun ki, insan ziyan içindedir)¹⁵⁹ (Doğrusu insan hırslı yaratılmıştır)¹⁶⁰ âyetlerinde الْإِنْسَانَ isminin başındaki lâm-ı ta'rîf istiğrâk için olup bütün fertleri kapsamaktadır. Âyet-i kerimelerin hemen akabinde zikredilen: إِلَّا الْمُصَلِّينَ؛ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ (Namaz kılanlar hariç)¹⁶¹ (Ancak inanıp iyi işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyandan kurtulmuşlardır)¹⁶² istisnaları ta'rîf lâm'ının istiğrâk ifade ettiğini gösteren önemli karinelere sahiptir.¹⁶³

2. **Örfî İstiğrak** (الاستغراق العرفي): Burada da lam'ı ta'rîf bütün fertleri kapsamaktadır, ancak bu kapsama örfî anlamda bir kapsamadır. Öğretmenin sınıf başkanına: ادع الطلاب حتى يجتمعوا في الفناء (Öğrencilere seslen de avluda toplansınlar) dediğinde, bundan bütün öğrencilere seslen anlamı kastedilmemektedir, aksine sadece o sınıfın öğrencileri kastedilmektedir.¹⁶⁴

6- İzâfet İle Ta'rîf¹⁶⁵

İzâfet, ismi muhatabın zihninde canlandırmanın en kestirme yoludur, onun için izâfet ihtisar maksadıyla başvurulan önemli bir kullanımdır.¹⁶⁶ كتابي في الحقيقة (Kitabım çantadadır) cümlesinde كتابي (Kitabım) izâfeti, 'kitab'ı muhatabın zihninde canlandırmanın en kestirme yoludur. Zira izâfete başvurulmasaydı

¹⁵⁸ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 314-315.

¹⁵⁹ el-Asr 103/1-2.

¹⁶⁰ el-Meâric 70/19.

¹⁶¹ el-Meâric 70/22.

¹⁶² el-Asr 103/3.

¹⁶³ et-Tehânevî, *Keşşâfu istilâhâtî'l-fünân*, III, 999; ez-Zevbeî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, s. 163; Muhammed Abdülmuttalib, *el-Belâgatü ve'l-üslûbiyye*, s. 347. Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 133.

¹⁶⁴ ez-Zevbeî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, s. 164; Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 133.

¹⁶⁵ Bir isim, geçen ma'rife çeşitlerinden birine muzâf kılınması suretiyle de ma'rife haline getirilir. Çünkü ma'rife'ye muzâf olan da ma'rife olur. Meâni'de işlenen izâfet, izâfet-i maneviyedir. İzâfeti lafiyye ise, sadece lafızda kolaylık/tahfif amaçlı olup manaya yönelik boyutu yok gibidir.

¹⁶⁶ Ebû Mûsâ, *Hasâisu't-terâkîb*, s. 211; Abdülmuttalib, *Kırâe ührâ*, s. 232.

cümle: *الكتاب الذي أملكه في الحقيبة* (Sahip olduğum kitap çantadadır) şeklinde ifade edilmesi gerekirdi. Aynı şekilde *هذا أبو حسين* (Bu, Hüseyin'in babasıdır) kullanımı da asıl itibariyle: *هذا أبو الرجل المسمى بحسين* (Bu, adı Hüseyin olan kişinin babasıdır) sözünün ihtisar edilmiş şeklidir ve dilde telaffuz kolaylığı ve ihtisarı ifade etmektedir.

İzâfet ile ta'rîfin ibareye yüklediği manaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. İcâz ve İhtisâr

Söz sahibi için bazen mânâyı en kestirme ifade etmenin yollarından biri izâfetli kullanıma başvurmaktır.¹⁶⁷ Buna misâl olmak üzere Ca'fer b. Albe'nin¹⁶⁸ şu beyitini¹⁶⁹ zikredebiliriz:

هَوَايَ مَعَ الرِّكْبِ الِیْمَانِیْنِ مُضْعِدٌ   جَنِيبٌ وَجُثْمَانِي بِمَكَّةَ مُوثِقٌ

Aşkım Yemen'e doğru yol alan kervan ile hızlıca ayrılıp gitti
Oysa cismim Mekke'de esir kaldı

Şâir Mekke'de hapis yatarken mahbûbu onu bir grup yakını ile beraber ziyarete gelir. Kafile ayrılıp gittiğinde bu beyitin de yer aldığı bir şiir söyler. Şâir *التي أهواها* (kendisine âşık olduğum) demek yerine *هواي* (aşkım) şeklinde ifade ederek sözde icâz ve ihtisârı temin etmiştir.¹⁷⁰ Böylece izâfet şâire, bir taraftan maksadını kestirmeden ifade etme şansı verirken, diğer taraftan içinde bulunduğu sıkıntılı ve kederli hâlini de lafza yansıtmıştır.¹⁷¹ Çünkü insan bu makamlarda mümkün olduğu kadar sözü kısa tutmaya ve çok lafızdan uzak durmaya çalışır.¹⁷²

b. Teşrîf (Şereflendirme/Onurlandırma)

İzâfetli kullanıma başvurma gayelerinden biri de söze teşrîf anlamı katmaktır. *إله رسول الله صلى الله عليه وسلم* (Allah Resûlü (s.a.s) buyurdular ki) ile başlayan bütün kullanımlarda Hz. Peygamber(s.a.s)'i Allah Teâla'ya nispet (izâfe/tamlama) etmekten amacımız O'nu teşrîf etmektir.

Teşrîf anlamı izâfet terkinde muzâfa yönelik olabileceği gibi muzâfun ileyh'e de yönelik olabilir. *حافظ القرآن سيرقى إلى الدرجات العلى يوم القيامة* (Kur'an

¹⁶⁷ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 280.

¹⁶⁸ Ebu Ârim Cafer b. Ulbe b. Rabia el-Hârîsi, gazel söyleyen bir şair, el-Hamâse şairlerindedir, hicri 145 yılında vefat etmiştir. (bk. ez-Zirikli, *el-A'lâm*, II, 119).

¹⁶⁹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 280.

¹⁷⁰ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 233; İbnü'n-Nâzım, *el-Misbâh*, s. 108.

¹⁷¹ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 223; Abdümtalib, *Kirâe uhrâ*, s. 233, el-Akûb, *el-Mufasssal*, s. 385; Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 123.

¹⁷² el-Merâğî, *Ulûmu'l-belâga*, s. 121; Ebû Mûsâ, *Hasâisu't-terâkîb*, s. 211; Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 319; Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 134.

hâfızı kıyâmet günü en yüksek mertebelere yükselecektir) cümlesi ile; *إن عبادي ليس لك عليهم سلطان* (Benim kullarım üzerinde hiçbir etkinliğin yoktur)¹⁷³ âyet-i kerimesinde teşrîf muzâf'a yöneliktir.¹⁷⁴

فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ تُدْمِرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِينُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ.

(Nihâyet azâbın (ufukta) geniş bir bulut halinde vadilerine doğru geldiğini görünce: “Bu, bize yağmur yağdıracak bir buluttur” dediler. Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şey, içinde acı azap bulunan bir rüzgârdır. Rabb'inin emriyle her şeyi yıkar, mahveder. Derken onlar o hale geldiler ki evlerinden başka bir şey görünmez oldu. İşte biz, suç işleyen bir toplumu böyle cezalandırırız) âyet-i kerimelerinde¹⁷⁵ yer alan *ربها* (rabbinin) izâfet terkinde ise teşrîf muzâfun ileyhe yöneliktir. *ريح*/rüzgar'ın Rab kelimesine izâfeti, onun, “Rabbinin kontrol ve tasarrufunda olduğunu, onu nimet olarak insanlara göndereceği gibi azab olarak da gönderebileceğini” lafız boyutuna yansıtmaktadır. *بأمر* (rabbinin emriyle) kelimesi bu manayı daha da pekiştiren bir işlev görmektedir.

c. Tahkîr

Bazen de tahkîr gayesiyle izâfetli kullanıma başvurulur. *ويوم يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ* (Allah'ın düşmanlarını ateşe sürüldükleri gün toplanıp bir araya getirilirler)¹⁷⁶ âyetindeki (Allah'ın düşmanları) izâfet terkinde, muzâfı (*أعداء*) tahkîre yönelik bir maksat mevcuttur. Zira insan için “Allah'ın düşmanı” olmaktan daha hakir bir şey olamaz.

عَدُوُّكَ لَا يَدْخُلُ مَجْلِسَنَا (senin düşmanın bizim meclisimize girmez) ifadesindeki izâfet terkinde de muzâfın tahkîri hedeflenmiştir. Zira söz sahibi muhatabına: Sizin düşmanız olmak gibi hakarete uğramış olan kişi bizim meclisimizde yer bulamaz, hiçbir iltifata mahzar olamaz jestini yapmaktadır.

اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُولَئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ (Şeytan onları kuşatmış (ruhlarına hakim olmuş) onlara Allah'ı anmayı unutturmuştur. Onlar şeytanın hizbi (tarafkarları)dır. Muhakkak ki şeytanın hizbi (tarafkarları) kaybedecektir)¹⁷⁷ âyet-i kerimesinde zamirle ifade edilebilecek yerde (izmâr) muzâfun ileyhın zâhir isim olarak tekrar (izhâr) edilmesi ona yönelik tahkiri vurgulama çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

¹⁷³ el-Hicr 15/42.

¹⁷⁴ ez-Zevbeî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, s. 209.

¹⁷⁵ el-Ahkâf 46/24-25.

¹⁷⁶ Fussilet 41/19.

¹⁷⁷ el-Mücâdele 58/19.

أبوكَ حُبَابٌ سَارِقُ الضَّيْفِ بُرْدَهُ
وَجَدِي يَا حَجَّاجُ فَارِسُ شَمَّرَا

Baban Hubâb misafir cübbesinin hırsızdır
Ey Haccâc atam ise Şemmar'ın suvârisidir

beyitinde¹⁷⁸ ise hem tahkir hem tazim bir bir araya gelmiştir. Zira سارق الضيف (misafir cübbesi) izâfet terkinde şair muhatabının babasına yönelik tahkir içerikli anlam kastederken, فارس شمرا (Şemmar'ın suvârisidir) izâfeti ile de kendi atasını tazim etmeyi hedeflemiştir.

d. Ayrıntılı anlatımın mümkün olmaması

İzâfete başvurma maksatlarından birisi de, ayrıntılı anlatımın imkânsız (müteazzir) olmasıdır. أصحاب الرسول عليه الصلاة والسلام ضحوا بالروح والمال من أجل تبليغ الإسلام (Peygamber(s.a.s)'in ashabı İslam'ı tebliğ etmek uğrunda mal ve canlarını feda ettiler) cümlesinde yer alan أصحاب الرسول (Peygamber(s.a.s)'in ashabı) izâfeti icâz ve ihtisârı temin etmesinin yanı sıra söz sahibini ayrıntılı bir şekilde zikri mümkün olmayan anlatım zahmetinden de kurtarmıştır. Çünkü Resulullah'ın ashabını Ebu Bekir, Osman, Ömer, Ali, Hâlid, Ebu Eyyûb, Talha... diye tek tek saymak mümkün değildir.¹⁷⁹

el-Hâris b. Va'le el-Cermî'nin şu beyiti¹⁸⁰ de buna misâl verilebilir:

فَإِذَا رَمَيْتُ يُصَيِّبُنِي سَهْمِي
قَوْمِي هَمَّ قَتَلُوا أَمِيمَ أَخِي

Kardeşim Ümeyme'yi öldüren oymağumdur
Atacak olsam okum geri bana saplanır

Beyitteki قومي (oymağım) izâfeti söz sahibini terki daha evlâ olan bir tafsilâta girme zahmetinden kurtarmıştır. Çünkü şâir kardeşi Ümeyme'yi öldürenlerin adlarını birer birer sayıp yarayı deşmek ve fitneyi tekrar uyandırmak istemektedir.

e. Sıkıntılı Pozisyondan Kurtulma

Bazen de izâfetli kullanım söz sahibine, isimleri tek tek saymaktan kaynaklanacak sıkıntıdan kurtulma ve böyle pozisyonların üstesinden rahat bir şekilde gelme imkânını verir. Milletvekili, büyükelçi, vali.. gibi resmi erkânın bulunduğu bir ortamda, birini diğerinin önüne geçirme ve birine diğerinden farklı bir pâyeye verme gibi bir sıkıntının içine düşmemek için حضر مُمَيَّلُو المدينة (şehrin temsilcileri teşrif ettiler) denmesi buna misâl verilebilir. Zira böyle bir ortamda millet-

¹⁷⁸ Beyitin Cemil Büseyne'ye ait olduğu ifade edilmiştir. (bk. el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, s. 188).

¹⁷⁹ Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga*, I, 319; el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabîyye*, I, 448; Besyûnî, *İlmü'l-meâni*, s. 134.

¹⁸⁰ İbn Hişâm, *Cemâlüddîn, Mugni'l-lebib an kütübi'l-eârib*, (nşr. Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdallah), Suriye 1998, s. 129.

vekillerinin adlarının anılıp diğerlerinin göz ardı edilmesi diğerleri tarafından bir alınmaya meydan verebilir. Ancak izâfete başvurulup genel bir ifadenin kullanılması böyle bir sıkıntının yumuşak bir şekilde atlatılmasını sağlamıştır.

Sonuç

Sözlük anlamı itibariyle “bilmek” “tanımak” manasına gelen ma'rife kelimesini, terim olarak alem, zamir, ism-i işâret, ism-i mevsûl, ﺝ ile tarîf ve belirtili izâfet türlerinden biriyle isme belirlilik kazandıran kullanımlar şeklinde tarif etmek mümkündür.

Ma'rife'lik/ta'rîf olgusunun, ibarenin kurulumu ve anlama delâleti noktasında önemli bir işlevi vardır. Bu olgunun etkili olmadığı bir cümle hemen hemen yok gibidir. Bunun içindir ki nahiv ve belâgat uzmanları marife isimler konusu üzerinde genişçe durmuşlardır. Nahivciler ma'rife isimleri kuvvetlilik sırasına göre; alem, zamir, ism-i işâret, ism-i mevsûl, ﺝ ile ma'rife, izâfet ile ma'rife gibi sınıflandırmaya tabi tutmuş, belâgatçiler de bunların üslup seviyesinde anlam açımları etrafında ince ayrıntılara yer vermişlerdir. Söz konusu anlatımın anlam boyutları üzerinde en ciddi gayretleri ortaya koyanların başında Abdülkâhir el-Cürcânî'yi saymak mümkündür. Daha sonra gelen ve konunun anlam boyutu ve incelikleri üzerinde duran belâgatçiler, el-Cürcanî'den büyük oranda yararlanmakla beraber onun pratik ağırlıklı metodunu teorik bir zemine oturtmuşlardır.

Ma'rife unsurların anlama delâletleri farklı nüansları içermesi sebebiyle hangisinin nerede kullanılması, hangi makamlarda hangisinin tercih edilmesi gerektiği gibi hususların iyi bilinmesi kaçınılmaz bir durumdur. İşte bu sebeple belâgat uzmanları hem edebî/seviyeli metinlerin nüanslarını haz etmek hem de edebî söz söylemek isteyenlerin ufkunu açmak ve birtakım ipuçları vermek gayesiyle önemli gayretler sarf etmişlerdir. Onlar bir taraftan edebî kullanımlara başvurulmasının arka planında yatan maksatları zikrederken, diğer taraftan okuyucunun edebî okumaları nasıl yapması gerektiğini, tamamen zevk'e dayalı edebiyat ummânının içine girip kendi kudret ve istidâdı çerçevesinde onlardan nasıl istifade etmesi gerektiğinin ipuçlarını vermişlerdir.

Ma'rife kullanımların her birinin kendine has konteksi/makamı vardır. Yoğunlaşma ve dakik bir tahlil ile ma'rife ve nekrelî kullanımların her birinin söze önemli edebî açımlar kazandırdığı görülür.